

Τηλεκπαίδευση και Covid-19: Οι επιπτώσεις τους σε μαθητικό πληθυσμό σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Χριστίνα Μάγκλαρη¹, Νικόλαος Παπαθωμόπουλος²
chrmaglari@hotmail.gr, npapathom@gmail.com

¹ Φιλολόγος Μ.Εδ. - 4^ο ΓΕΛ Καλαμάτας, ² Πληροφορικός Μ.Εδ. - 4^ο ΓΕΛ Καλαμάτας

Περίληψη. Η παρούσα έρευνα συνιστά εμπειρική μελέτη με στόχο να εξετάσει τις επιπτώσεις της τηλεκπαίδευσης και της πανδημίας του Covid-19 στους μαθητές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Πραγματοποιήθηκε τη χρονική περίοδο Ιανουαρίου - Φεβρουαρίου 2023, μετά το τέλος της των περιοριστικών μέτρων της πανδημίας και της τηλεκπαίδευσης. Το δείγμα της αποτέλεσαν 184 μαθητές/τριες τριών (3) σχολικών μονάδων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αστικής και ημιαστικής περιοχής του νομού Μεσσηνίας. Για τη διεξαγωγή της χορηγήθηκε στους συμμετέχοντες ερωτηματολόγιο, που περιείχε ερωτήσεις κλειστού και ανοικτού τύπου. Η ανάλυση των δεδομένων ανέδειξε τα τεχνικής φύσεως ζητήματα και την αρχική δυσκολία της απότομης και άμεσης προσαρμογής στην εξ αποστάσεως ως τα σημαντικότερα προβλήματα της τηλεκπαίδευσης. Η έρευνα επίσης αποτύπωσε την αρνητική επίδραση της τηλεκπαίδευσης και της πανδημίας στην ψυχολογία των μαθητών, ιδιαίτερα των κοριτσιών, και τις δυσκολίες επανένταξης, κυρίως των μαθητών του Λυκείου, στη σχολική κανονικότητα με την επάνοδο στη δια ζώσης διδασκαλία. Τέλος, διαπιστώθηκε ότι η πλειονότητα των μαθητών ξεπέρασε τις αρχικές δυσκολίες επανόδου στη σχολική κανονικότητα και μόνο λίγοι από αυτούς αντιμετώπιζαν ακόμα δυσκολίες προσαρμογής την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας.

Λέξεις κλειδιά: πανδημία Covid-19, τηλεκπαίδευση, ψυχολογικές επιπτώσεις, μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Εισαγωγή

Η πανδημία του Covid-19, που πρωτοεμφανίστηκε τον Δεκέμβριο του 2019 στη Wuhan της Κίνας, εξαπλώθηκε ταχύτατα προκαλώντας νόσηση σε εκατομμύρια ανθρώπους στον κόσμο. Καθώς η νόσος ήταν άγνωστη μέχρι τότε, μεταδοτική, σε πολλές περιπτώσεις θανατηφόρα και χωρίς θεραπευτικό σχήμα ή εμβόλιο ικανών για την αντιμετώπισή της, σχεδόν αμέσως σχεδόν αμέσως οι χώρες, η μία μετά την άλλη, άρχισαν να υιοθετούν μέτρα ανάσχεσης της εξάπλωσής της. Χαρακτηριστικά για πρώτη φορά στη σχετικά πρόσφατη ιστορία, και αντίθετα με άλλες περιπτώσεις στο παρελθόν, χρησιμοποιήθηκε ο κατ'οίκον περιορισμός ως μέτρο ελέγχου της εξάπλωσης της πανδημίας, που σε συνδυασμό με την αναστολή της δια ζώσης εκπαίδευσης και τη μετάβαση στην εξ αποστάσεως ανέτρεψε βίαια την κανονικότητα των παιδιών και των εφήβων παγκοσμίως (Orgilés et al., 2021). Ταυτόχρονα πυροδότησε πλήθος στρεσογόνων παραγόντων σχετικών με τον παρατεταμένο εγκλεισμό και τις ψυχολογικές συνέπειές του (Brooks et al., 2020; Van Lancker & Parolin, 2020). Ιδιαίτερα η αναστολή της λειτουργίας των σχολικών μονάδων και η απότομη μετάβαση στην τηλεκπαίδευση, σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα περιοριστικά μέτρα προκάλεσε τεράστια ανατροπή, αναστάτωση, σύγχυση και άγχος στην καθημερινότητα παιδιών και εφήβων σε

όλον τον κόσμο πλήττοντας αρνητικά την ψυχική υγεία και τη μαθησιακή τους πορεία (Davis, Grooms, Ortega, Rubalcaba & Vargas, 2021; Reshi, 2023).

Θεωρητικό πλαίσιο - προβληματική της παρούσας έρευνας

Εφαρμογή της τηλεκπαίδευσης κατά την πανδημία του Covid 19 και συνέπειές της σε εφήβους μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Η εξ αποστάσεως online μάθηση, που είχε πετυχημένη εφαρμογή είχε σε προγράμματα κατάρτισης / επιμόρφωσης ενηλίκων, κατά τη διάρκεια της πανδημίας του Covid-19 κατέστη το μοναδικό διαθέσιμο μέσο ανάσχεσης της εξάπλωσης του ιού στο σχολικό περιβάλλον, της προστασίας της υγείας εκπαιδευτικών και εκπαιδευομένων και συνέχισης της μαθησιακής διαδικασίας (Reshi, 2023). Παρά το αναμφίβολο όμως όφελός της από τη συνέχιση της μάθησης στις δύσκολες αυτές συνθήκες και την εξοικείωση που πρόσφερε με την τεχνολογία, η εφαρμογή της ανέδειξε σημαντικές ελλείψεις και αρνητικές επιπτώσεις της στην εκπαίδευση και στην ψυχική υγεία των εφήβων (Paudel, 2021). Συγκεκριμένα, οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν στην εξ αποστάσεως διδασκαλία ήταν συχνά πρόχειρες, χωρίς ιδιαίτερο προγραμματισμό και αυτοσχέδιες λόγω ελάχιστης έως μηδαμινής υποστήριξης των εκπαιδευτικών, ανυπαρξίας επιμόρφωσής τους και έλλειψης αντίστοιχης προηγούμενης εμπειρίας. Ανύπαρκτος ήταν επίσης ο απαραίτητος υλικοτεχνικός εξοπλισμός για πολλές οικογένειες, ιδιαίτερα για αυτές που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (Walters, Simkiss, Snowden & Gray, 2022). Στην πανελλήνια έρευνα του Συνηγόρου του Πολίτη και της Unicef (2022) για τις επιπτώσεις των περιοριστικών μέτρων του Covid-19 στα δικαιώματα του παιδιού καταγράφονται επίσης δυσκολίες που αφορούν την αδυναμία προσαρμογής της διδακτέας ύλης και της διδασκαλίας στον τρόπο λειτουργίας της τηλεκπαίδευσης και την έλλειψη ικανοποίησης των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από την προσφερόμενη ψηφιακή πλατφόρμα (Webex). Η έλλειψη ικανοποίησης των μαθητών από την τηλεκπαίδευση αναδεικνύεται και σε άλλες έρευνες (Kornpitack & Sawmong, 2022; Moghli & Shuayd, 2020; Μπατζάνη, 2021; Τούντα, 2023), ενώ αντίθετα, όπου καταγράφεται ερευνητικά ικανοποίηση των μαθητών από την τηλεκπαίδευση, αυτή σχετίζεται με την ύπαρξη εξοικείωσης και προηγούμενης εμπειρίας, έστω και μικρής, πριν την πανδημία του Covid-19 (Bawa'aneh, 2021). Άξιο παρατήρησης είναι επίσης το γεγονός ότι, ενώ οι μαθητές παρακολουθούν τακτικά τα διαδικτυακά μαθήματα, συμμετέχουν λιγότερο σε αυτά σε σχέση με τα δια ζώσης (Moghli & Shuayb, 2020). Στην ελληνική έρευνα του Συνηγόρου του πολίτη και της Unicef (2022) γίνεται αναφορά στον αποκλεισμό μεγάλου αριθμού μαθητών από την εκπαιδευτική διαδικασία λόγω ελλειμματικών υλικοτεχνικών υποδομών ή διοικητικών προσκομμάτων, καθώς επίσης και στην επίταση της κόπωσης και του αισθήματος του εγκλεισμού από την πλευρά των μαθητών λόγω της παρατεταμένης εφαρμογής της τηλεκπαίδευσης. Άλλες έρευνες καταγράφουν την αδυναμία συγκέντρωσης των μαθητών και τη μεγαλύτερη διάσπαση της προσοχής τους εξαιτίας εντονότερων περισπασμών από θορύβους και άλλες συσκευές κατά τη διάρκεια των διαδικτυακών μαθημάτων, καθώς και την απουσία εσωτερικού κινήτρου για μελέτη λόγω έλλειψης εξωτερικής καθοδήγησης της σχολικής ρουτίνας (Garbe, Ogurlu, Logan & Cook, 2020). Αυτό παρατηρήθηκε κυρίως στους μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που πραγματικά έδιναν αγώνα για να ολοκληρώσουν τις καθημερινές σχολικές εργασίες τους, ενώ με την πάροδο του χρόνου και την παράταση της εξ αποστάσεως βίωναν έντονα την έλλειψη των συνομηλίκων τους και του σχολικού περιβάλλοντος (Yates, Starkey, Egerton &

Flueggen, 2021). Επιπλέον, κατά τα σχολικά έτη εφαρμογής της τηλεκπαίδευσης διαπιστώθηκαν σημαντικά ελλείμματα στις μαθησιακές εμπειρίες των μαθητών που αφορούσαν την ικανότητα για μάθηση, τη δέσμευση σε αυτήν, τα «κενά» στη γνώση, την πτώση της μαθητικής επίδοσης στις τελικές εξετάσεις, με συνέπειες την έλλειψη αυτοεκτίμησης των μαθητών και την αποδέσμευσή τους από τη μαθησιακή και εκπαιδευτική διαδικασία. Η ερευνητική καταγραφή ανέδειξε ότι τα ελλείμματα αυτά ήταν εντονότερα σε μαθητές που προέρχονταν από χαμηλά κοινωνικά και οικονομικά στρώματα ή είχαν χαμηλές σχολικές επιδόσεις (Walters et al., 2022; Sintema, 2020). Επίσης, το απότομο πέρασμα στην τηλεκπαίδευση προξένησε φόβο και άγχος στους μαθητές που κλήθηκαν ξαφνικά και άμεσα να διαχειριστούν προβλήματα πρόσβασης σε ψηφιακές συσκευές, σύνδεσης στο διαδίκτυο και χρήσης ψηφιακών πλατφόρμων μάθησης (Oyedotun, 2020). Τέλος, η τηλεκπαίδευση και ο εγκλεισμός οδήγησαν παιδιά και εφήβους σε υπερβολική αύξηση του χρόνου χρήσης οθονών και ψηφιακών συσκευών, ιδίως κινητών τηλεφώνων - από τα οποία η πλειονότητα των μαθητών παρακολουθούσε τα διαδικτυακά μαθήματα - προξενώντας εξάρτηση, εθισμό, άγχος και κατάθλιψη (de Freitas, Gaína, Diogo & Bortolini, 2022; Marengo, Fabris, Longobardi & Settanni, 2022).

Συνέπειες του Covid – 19 στην ψυχική υγεία εφήβων μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Εκτός από την τηλεκπαίδευση και η καραντίνα που επιβλήθηκε για την ανάσχεση της εξάπλωσης του Covid-19, επηρέασε δυσμενώς τη ζωή των εφήβων. Συγκεκριμένα, η διακοπή των εξωσχολικών δραστηριοτήτων και η απομόνωση από φίλους, που παρέχουν μαζί με το σχολείο δίκτυα κοινωνικής και ψυχολογικής υποστήριξης, επέδρασαν αρνητικά στον ψυχισμό των εφήβων, που διανύουν μια έντονη αναπτυξιακή περίοδο (Loades et al., 2020; van Hoorn, Fuligni, Crone & Galvan, 2016). Οι έφηβοι αναδείχτηκαν σε ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα κατά την περίοδο της καραντίνας. Πολλοί από αυτούς εκδήλωσαν έντονο και παρατεταμένο άγχος, κατάθλιψη, ανησυχία για τα οικονομικά της οικογένειας και της χώρας τους, διαταραχές ύπνου, εξάρτηση από το διαδίκτυο, απότομη αποστασιοποίηση από φίλους και οικογένεια και διαταραχή μετατραυματικού στρες, ενώ αρκετοί από αυτούς εκτέθηκαν σε ενδοοικογενειακή βία (Bera, Souchon, Ladsous, Colin & Lopez-Castroman, 2022; Racine, Korczak & Madigan, 2020). Για κάποιους εφήβους η καραντίνα βιώθηκε ως αφόρητη κατάσταση, ιδίως για αυτούς που συνδέθηκε με συναισθηματική δυσφορία των γονέων, ελλιπή διαθεσιμότητα και τιμωρητική διάθεση απέναντί τους (Guessoum et al., 2020).

Πριν το ξέσπασμα της πανδημίας του Covid-19, το ποσοστό εμφάνισης ψυχικών διαταραχών και ασθενειών σε παιδιά και εφήβους ανέρχονταν σε παγκόσμια κλίμακα στο 13,4%. Οι άνευ προηγουμένου ανατροπές που έφερε ο Covid-19 στην καθημερινότητά τους εξέθεσε παιδιά και εφήβους σε αυξημένο κίνδυνο εκδήλωσης ψυχικών διαταραχών στο μέλλον (Lee, 2020). Αναλυτικότερα, σε κινέζικες έρευνες αναφέρονται, εκτός από κατάθλιψη και άγχος, εκδήλωση σωματικών συμπτωμάτων π.χ. συχνοί σωματικοί πόνοι, δυσκολία στην αναπνοή, ευερεθιστότητα, ανησυχία, διάσπαση της προσοχής, εμμονική διάθεση για ενημέρωση σχετικά με την εξέλιξη της πανδημίας. Γίνεται επίσης αναφορά στην εκδήλωση και άλλης συμπτωματολογίας, όπως έλλειψη όρεξης, αίσθημα κόπωσης, αδυναμίας και δυσφορίας, νυχτερινούς εφιάλτες, ανησυχία για την υγεία των οικείων και φόβο για ενδεχόμενο θάνατο συγγενών (Liu et al., 2020; Jiao et al., 2020). Σε εθνική канаδική έρευνα παιδιά και έφηβοι ηλικίας 10-17 ετών δηλώνουν ότι αισθάνονται πλήξη (71%), έλλειψη των φίλων τους (54%), δυσφορία με την κατάσταση που βιώνουν (57%), ενώ υπάρχουν και αρκετοί που δηλώνουν ότι αισθάνονται αρκετά φυσιολογικά (41%) (Korzinski, 2020). Μικτά είναι επίσης τα

πορίσματα ερευνών που διερεύνησαν τη σχέση του φύλου, της ηλικίας και της σχολικής τάξης των εφήβων με την ψυχική επιβάρυνση που προξένησε η πανδημία. Συγκεκριμένα, έρευνες έδειξαν μεγαλύτερο ποσοστό για αγχώδη και καταθλιπτικά συμπτώματα στα κορίτσια (Oosterhoff, Palmer, Wilson & Shook 2020; Zhou et al., 2020), ενώ άλλη έρευνα δε συσχετίζει το φύλο με την εκδήλωση κατάθλιψης και άγχους (Xie et al., 2020). Οι έρευνες των Xie et al., (2020) και των Zhou et al., (2020) κατέγραψαν περισσότερα συμπτώματα ψυχικών διαταραχών στα μεγαλύτερα σε ηλικία παιδιά και εφήβους, αυτή των Jiao et al (2020) έδωσε μικτά συμπεράσματα, ενώ η έρευνα των Liu et al., (2020) δεν έδειξε συσχέτιση φύλου, ηλικίας ή τάξης με εκδήλωση ψυχικής ασθένειας κατά την καραντίνα. Μικρότερα ποσοστά εκδήλωσης άγχους και κατάθλιψης παρατηρήθηκαν σε εφήβους που κατοικούσαν σε αστικές περιοχές σε σχέση με αυτούς που κατοικούσαν σε αγροτικές περιοχές (Zhou et al., 2020). Τέλος, σημαντική είναι η επισήμανση ότι παρόλο που οι γονείς αναγνώρισαν επιδείνωση της ψυχικής υγείας των παιδιών και των εφήβων τους, αλλά και οι ίδιοι οι έφηβοι είχαν συνειδητοποιήσει τη δική τους ψυχική επιβάρυνση, μικρό ποσοστό (10,3%) ζήτησε εξωτερική θεραπευτική ή συμβουλευτική υποστήριξη από επαγγελματίες της ψυχικής υγείας (Schwartz et al., 2021), ίσως λόγω του φόβου στιγματισμού ή και της ελλιπούς ενημέρωσης των οικογενειών σε θέματα ψυχικής υγείας (Unicef και Συνήγορος του Πολίτη, 2022). Συμπερασματικά, η τηλεκπαίδευση και η καραντίνα του Covid-19 ήταν μια δύσκολη περίοδος, που μακριά από το προστατευτικό πλαίσιο της σχολικής φοίτησης και της κοινωνικής διασύνδεσης, αποδείχτηκε επιζήμια για την ψυχική υγεία και ανθεκτικότητα των εφήβων.

Αναγκαιότητα και πρωτοτυπία της έρευνας

Ανατρέχοντας στην υπάρχουσα βιβλιογραφία εντοπίζεται μικρός αριθμός ερευνών που εξετάζουν αγχώδεις εκδηλώσεις σχετιζόμενες με υγειονομικές κρίσεις πριν την πανδημία του Covid-19, ενώ εκτενές ερευνητικό ενδιαφέρον έχει επικεντρωθεί στις αντιδράσεις των νέων σε «τραύμα» που προκαλείται από φυσικές καταστροφές π.χ. πλημμύρες, ανεμοστρόβιλους, τυφώνες (Giannopoulou et al., 2006; Kronenberg et al., 2010). Ωστόσο, αυτές διαφοροποιούνται πολύ από τη συγκεκριμένη πανδημία (βαθμός απομόνωσης και διαχωρισμού από την κοινότητα, απαιτούμενη και παρατεταμένη καραντίνα, πρωτόγνωρη και παρατεταμένη τηλεργασία και τηλεκπαίδευση, παγκόσμια εξάπλωση), παρόλο που έχουν εκτεταμένο αντίκτυπο στην τοπική κοινότητα, παρόμοιο με την πανδημία του Covid-19, όπως απότομη εκδήλωση, αναπάντεχοι θάνατοι και ψυχική επιβάρυνση (Schwartz et al., 2021). Μικρός επίσης αριθμός ερευνών διερευνά τις αντιδράσεις παιδιών και εφήβων σε προηγούμενες πανδημίες. Συγκεκριμένα στην έρευνα των Sprang & Silman (2013) καταγράφονται συμπτώματα αγχώδους διαταραχής και μετατραυματικού στρες σε παιδιά και εφήβους που βίωσαν απομόνωση κατά τη διάρκεια της πανδημίας του H1N1 το 2009. Ίδιες επίσης εκδηλώσεις καταγράφονται και στις έρευνες των Mack, Choffnes & Relman (2010), των Miller, Viboud, Balinska & Simonsen (2009) και των Woods & Abramson (2005). Επιπρόσθετα, παρά το γεγονός ότι τα παιδιά αποτελούν το 25% του παγκόσμιου πληθυσμού, σχετικά μικρό ποσοστό ερευνών που διεξήχθησαν για τον Covid-19 αναφερόταν στις επιπτώσεις του στον ψυχισμό τους (Racine, Korczak & Madigan, 2020). Περιορισμένος είναι επίσης ο αριθμός των ελληνικών ερευνών για το συγκεκριμένο θέμα. Εκτός από την έρευνα του Συνηγόρου του Πολίτη και της Unicef (2022) που αναφέρεται σε παιδιά και εφήβους αποτυπώνοντας την ψυχολογική επιβάρυνσή τους και τη διακύβευση των δικαιωμάτων τους από την τηλεκπαίδευση και την πανδημία του Covid-19, η έρευνα των Maglara et al., (2020) αναφέρεται στις διαπιστώσεις των γονέων για τις συνέπειες της πανδημίας σε παιδιά και

εφήβους, ενώ αυτή των Kararounaki et al., (2020) στις επιπτώσεις της στους φοιτητές. Η έρευνα των Giannopoulou, Efstathiou Triantafyllou, Korkoliakou & Douzenis (2021) καταγράφει τις επιπτώσεις στην ψυχική υγεία μόνο μαθητών των δύο τελευταίων τάξεων του λυκείου, αυτή της Μενεγάτου (2021) αναφέρεται στην ψυχική ανθεκτικότητα των μαθητών της Γ' τάξης του λυκείου και τέλος η έρευνα των Stavridou et al (2020) εξετάζει το ίδιο θέμα σε εφήβους και σε νεαρούς ενήλικες. Ελάχιστες επίσης έρευνες εστίασαν στις δυσκολίες επανένταξης των μαθητών στη σχολική πραγματικότητα και ρουτίνα μετά την επαναλειτουργία των σχολείων. Στην έρευνα των BAKIRCI, URHAN, BÜLBÜL & İLHAN (2023) οι εκπαιδευτικοί εντοπίζουν δυσκολίες συγκέντρωσης των μαθητών της δευτεροβάθμιας λόγω παρατεταμένης τηλεκπαίδευσης, επικοινωνιακές δυσκολίες στη δια ζώσης διδασκαλία, έλλειψη αυτοπεποίθησης, αδυναμία ολοκλήρωσης των ανατεθεισών εργασιών και προβλήματα συμπεριφοράς, ενώ στην έρευνα των Kar & Kar (2023) διαπιστώνονται δυσκολίες προσαρμογής και στρες στους μαθητές με την επιστροφή τους στη δια ζώσης διδασκαλία. Συνεπώς, η παρούσα έρευνα εστιάζοντας αποκλειστικά στον λόγο των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, εξετάζοντας το πώς αντιμετώπισαν την τηλεκπαίδευση και αποτυπώνοντας τις επιπτώσεις του Covid-19 στον ψυχισμό και στη μαθησιακή τους πορεία, έρχεται προς κάλυψη ελλείμματος ιδίως στα ελληνικά βιβλιογραφικά δεδομένα. Ιδίως σημαντική είναι η εστίασή της στις δυσκολίες επανένταξης των μαθητών κατά την επιστροφή στη δια ζώσης διδασκαλία, αλλά και η διερεύνηση για την ύπαρξη τυχόν δυσκολιών κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας, μερικούς μήνες μετά κανονική επαναλειτουργία της εκπαίδευσης και την άρση όλων των περιοριστικών μέτρων της πανδημίας, στοιχείων που δεν έχουν διερευνηθεί ικανοποιητικά στη μέχρι τώρα υπάρχουσα βιβλιογραφία. Τέλος, σημαντικό στοιχείο της έρευνας αποτελεί η κατάθεση προτάσεων των μαθητών/τριών για βελτίωση της τηλεκπαίδευσης σε πιθανή μελλοντική χρήση της, που μπορεί στο μέλλον να αξιοποιηθεί και αξιολογηθεί επικουρικά από τους αρμόδιους χάραξης της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Μεθοδολογία

Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Γενικός σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η αποτύπωση του τρόπου με τον οποίο αντιμετώπισε ένα δείγμα μαθητών/τριών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης την τηλεκπαίδευση κατά διάρκεια της πανδημίας του Covid-19. Ταυτόχρονα επιδιώκεται η ανάδειξη των επιπτώσεων της τηλεκπαίδευσης και της πανδημίας στην ψυχοκοινωνική κατάσταση και μαθησιακή πορεία των μαθητών. Πιο συγκεκριμένα, τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας έρευνας είναι:

1. Πώς αντιμετώπισαν οι μαθητές/τριες την τηλεκπαίδευση;
2. Επιπτώσεις της τηλεκπαίδευσης στους μαθητές:
  - i. Ποιες ήταν οι επιπτώσεις της τηλεκπαίδευσης στην ψυχοκοινωνική κατάσταση των μαθητών/τριών;
  - ii. Υπάρχει συσχέτιση του φύλου, του κύκλου της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, και της περιοχής του σχολείου με την ψυχολογική τους κατάσταση κατά τη διάρκεια της τηλεκπαίδευσης;

3. Δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι μαθητές κατά τη διάρκεια της τηλεκπαίδευσης, καθώς και στην επανένταξή τους στο σχολείο μετά το πέρας της πανδημίας:
  - i. Ποιες δυσκολίες αντιμετώπισαν οι μαθητές/τριες κατά την τηλεκπαίδευση εν μέσω πανδημίας, καθώς και στην επανένταξή τους στη σχολική πραγματικότητα μετά το τέλος της και την επάνοδό τους στα σχολεία; Ποιες δυσκολίες εμμένουν έως σήμερα;
  - ii. Υπάρχει συσχέτιση του φύλου, του κύκλου της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και της περιοχής του σχολείου των μαθητών/τριών με τις τυχόν δυσκολίες επανένταξή τους στο σχολείο μετά το πέρας της πανδημίας;
4. Τι προτείνουν οι μαθητές/τριες για τη βελτίωση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης;

Μεθοδολογική προσέγγιση, ερευνητικό εργαλείο και δειγματοληψία

Η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθήθηκε στην παρούσα έρευνα είναι η ποσοτική με τη χρήση ερωτηματολογίου ως ερευνητικού εργαλείου. Το ερωτηματολόγιο της έρευνας, (το οποίο παρατίθεται στο Παράρτημα), βασίστηκε στο αντίστοιχο ερωτηματολόγιο για μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της έρευνας του Συνηγόρου του πολίτη και της Unicef (2022), στο οποίο προστέθηκαν επιπλέον ερωτήσεις. Αποτελείται από 21 ερωτήσεις, οι περισσότερες από τις οποίες είναι κλειστού τύπου (απλής / πολλαπλής επιλογής και διαβαθμισμένης κλίμακας), ενώ υπάρχουν και μερικές ανοικτού τύπου, προκειμένου να εμπλουτιστούν τα αποτελέσματα με τις πρωτότυπες επιστημονικές των μαθητών. Το δείγμα της έρευνας προέκυψε από το 4^ο Γενικό Λύκειο Καλαμάτας, το 4^ο Γυμνάσιο Καλαμάτας και το Αρμένειο Γενικό Λύκειο Αρφαρών, το οποίο βρίσκεται σε ημιαστική περιοχή. Από κάθε σχολείο επιλέχθηκαν περίπου τα μισά τμήματα με τυχαίο τρόπο, στα οποία μοιράστηκαν τα ερωτηματολόγια και συμπληρώθηκαν, ανώνυμα, από τους μαθητές, αφού είχε προηγηθεί από τους ερευνητές ενημέρωσή τους για την έρευνα και είχε δοθεί έγγραφη συγκατάθεση των γονέων και κηδεμόνων τους. Για τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων που συνελέχθησαν, αξιοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο SPSS v.21.

Αποτελέσματα της έρευνας

Δημογραφικά χαρακτηριστικά

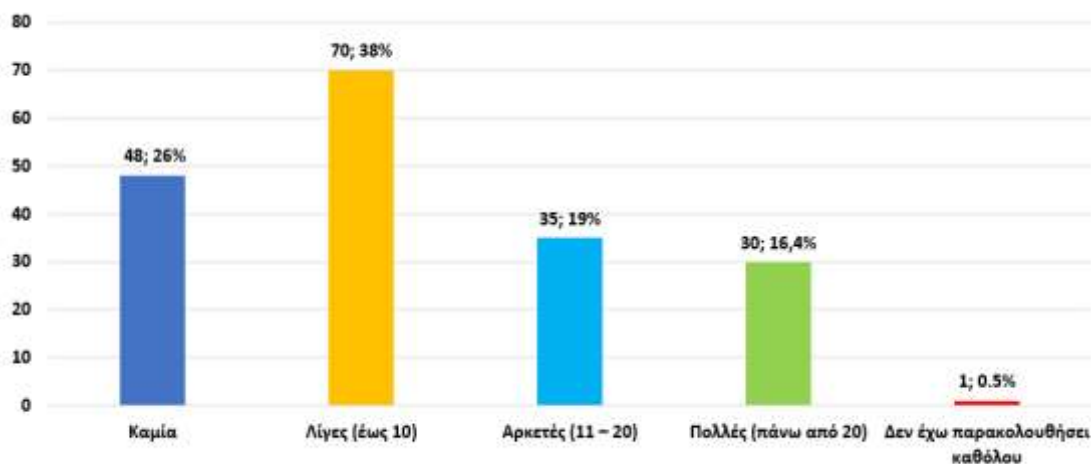
Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 184 μαθητές Γενικού Λυκείου και Γυμνασίου, με το 61% (N=112) να είναι κορίτσια και το 39% (N=72) αγόρια. Το 71% (N=130) των μαθητών φοιτά σε σχολικές μονάδες αστικής περιοχής, ενώ το υπόλοιπο 29% (N=54) σε ημιαστικής. Όλοι είναι μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με το 38% (N=69) να φοιτούν σε Γυμνάσιο και το 62% (N=115) σε Γενικό Λύκειο. Τέλος, η μεγάλη πλειονότητα των μαθητών δηλώνει ότι οι γονείς του εργάζονταν δια ζώσης κατά τη διάρκεια της πανδημίας (60%, N=111), το 14% (N=26) εργάζονταν με τηλεργασία, ενώ το 20% (N=37) βρίσκονταν σε αναστολή εργασίας ή ήταν μη απασχολούμενοι. Στις επόμενες ενότητες παρατίθενται τα κύρια αποτελέσματα της έρευνας, χωρισμένα με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα.

1^ο Ερευνητικό ερώτημα: Πως αντιμετώπισαν οι μαθητές/τριες την τηλεκπαίδευση;

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα απαντήθηκε μέσω των ερωτήσεων 5, 7, 8, 9, 10 και 11. Οι αντίστοιχες συχνότητες και τα ποσοστά ανά ερώτηση παρατίθενται στις παρακάτω υποενότητες.

1α (ερώτηση 5). Απουσίες μαθητών κατά την τηλεκπαίδευση

Οι μαθητές κλήθηκαν να απαντήσουν σχετικά με τις απουσίες που έκαναν κατά τη διάρκεια της τηλεκπαίδευσης. Όπως φαίνεται στο Γράφημα 1, το 64% των μαθητών του δείγματος έκανε το πολύ 10 απουσίες κατά τη διάρκεια της τηλεκπαίδευσης, ένα ποσοστό το οποίο κρίνεται ικανοποιητικό αναφορικά με τη συμμετοχή τους στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση.

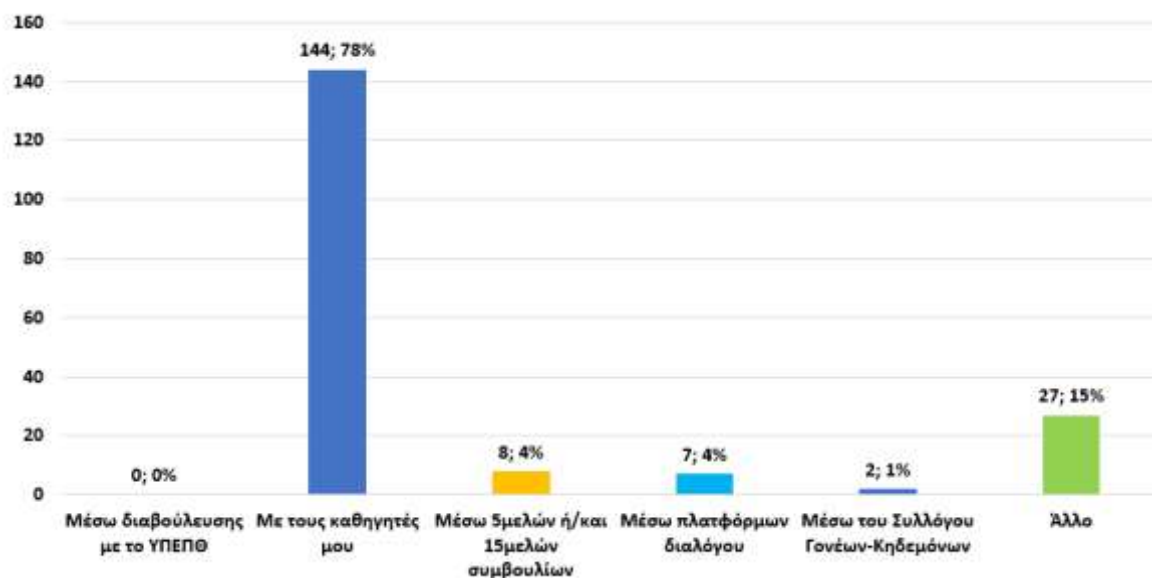

Γράφημα 1: Απουσίες κατά τη διάρκεια της τηλεκπαίδευσης

1β (ερώτηση 7). Συμμετοχή μαθητών σε διάλογο για την τηλεκπαίδευση

Η τηλεκπαίδευση αποτέλεσε ένα σημαντικό θέμα συζήτησης μεταξύ των μαθητών/τριών κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Στο Γράφημα 3 φαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών (78%, N=144) συζητούσε με τους καθηγητές του για την τηλεκπαίδευση.

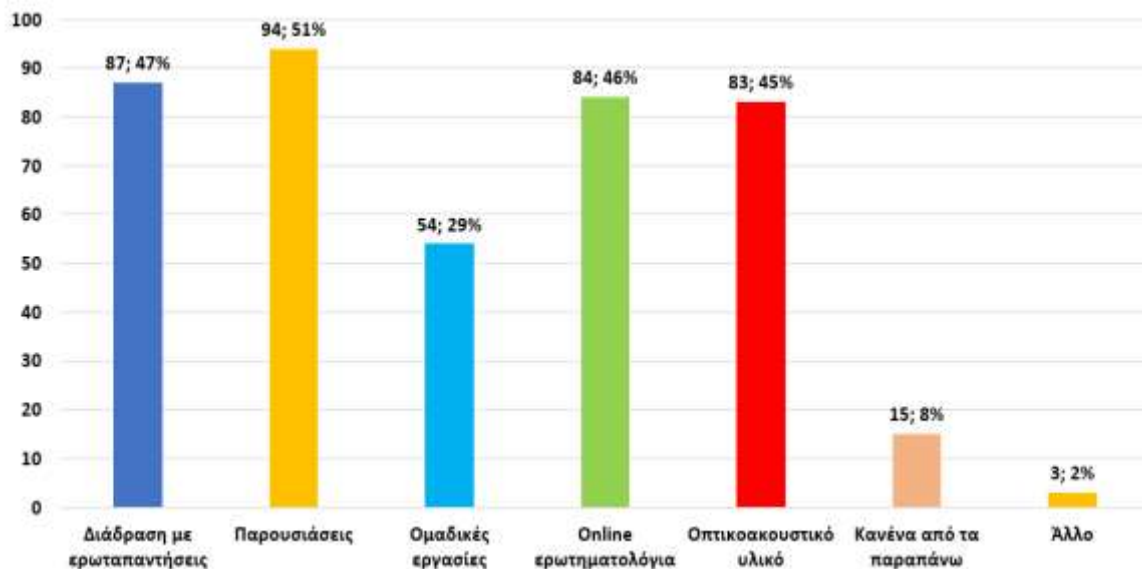
Αναφέρθηκε, επίσης, ότι συζητούσαν για τα ζητήματα αυτά «με τους φίλους και συμμαθητές» τους, καθώς και «όταν ξανάνοιξαν τα σχολεία υπήρχαν δημοσιογράφοι έξω από το σχολείο που ρωτούσαν τη γνώμη των μαθητών».

Γράφημα 3: Συμμετοχή μαθητών σε διάλογο για την τηλεκπαίδευση

1γ (ερώτηση 8). Διδακτικές τεχνικές και εργαλεία κατά την τηλεκπαίδευση

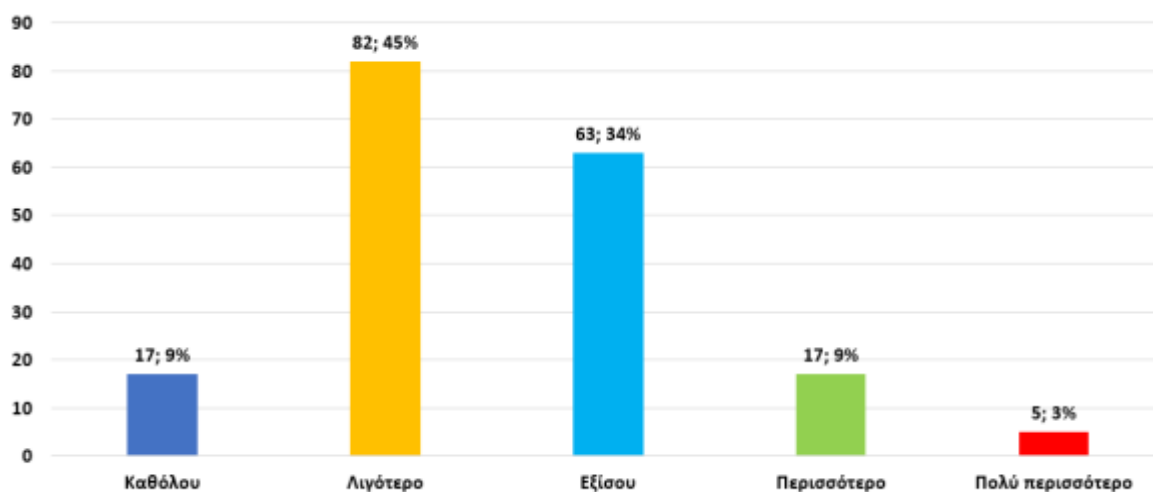
Όπως φαίνεται στο Γράφημα 4, αξιοποιήθηκαν ποικίλες διδακτικές πρακτικές και εκπαιδευτικά εργαλεία σε σημαντικό βαθμό, όπως παρουσιάσεις (51%, N=94), ερωτήσεις-απαντήσεις (47%, N=87), οπτικοακουστικό υλικό (45%, N=83) και ψηφιακά ερωτηματολόγια (46%, N=84). Από την άλλη πλευρά, μικρότερη ήταν η ανάθεση ομαδικών εργασιών από τους εκπαιδευτικούς (29%, N=54), λόγω και των περιορισμών της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Γράφημα 4: Εκπαιδευτικές τεχνικές και εργαλεία κατά την τηλεκπαίδευση

1δ (ερώτηση 9). Συμμετοχή μαθητών στα εξ αποστάσεως μαθήματα σε σύγκριση με τα διαζώσης μαθήματα

Η εξ αποστάσεως διδασκαλία δημιούργησε προβλήματα στη συμμετοχή πολλών μαθητών στο μάθημα. Όπως χαρακτηριστικά αποτυπώνεται στο παρακάτω Γράφημα 5, περισσότεροι από τους μισούς μαθητές του δείγματος συμμετείχαν λιγότερο ή καθόλου στα εξ αποστάσεως μαθήματα (54%, N=99), ενώ εξίσου συμμετείχε το 34% (N=63).

Γράφημα 5: Παρουσία μαθητών στην τηλεκπαίδευση σε σύγκριση με την παρουσία στο σχολείο

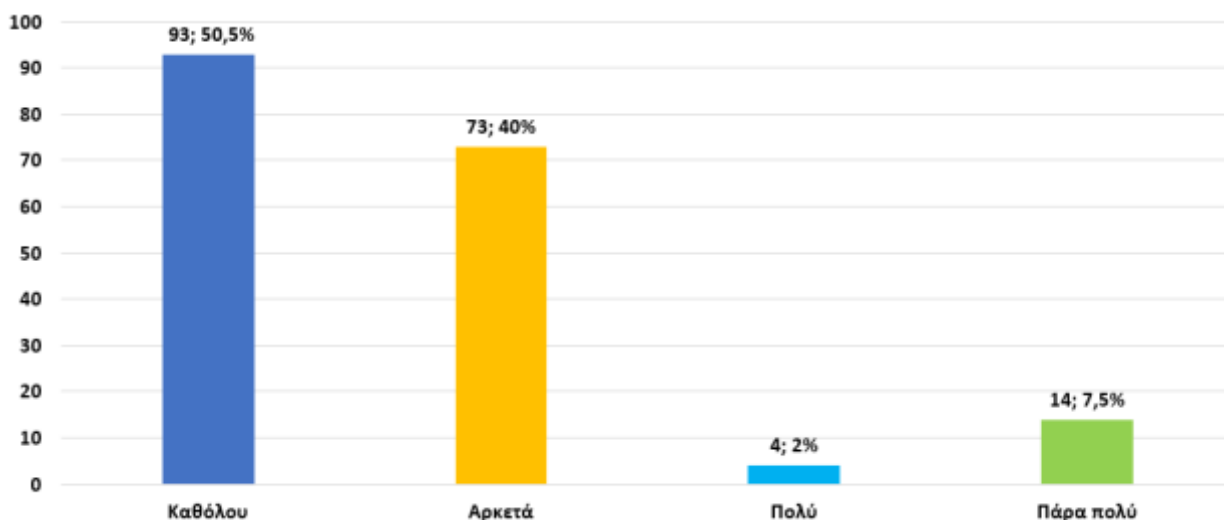

1ε (ερώτηση 10). Φόρτος εργασίας στα εξ αποστάσεως μαθήματα

Η φύση και οι δυσκολίες της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, φαίνεται ότι δημιούργησε μία αίσθηση μειωμένου φόρτου εργασίας στους περισσότερους μαθητές (55,5%, N=102). Ωστόσο, ένα 27% των μαθητών (N=50), δηλώνει ότι ο φόρτος είναι ο ίδιος και ένα 17,5% (N=32) θεωρεί ότι έχει αυξηθεί σε σύγκριση με τα μαθήματα με φυσική παρουσία στο σχολείο.

1στ (ερώτηση 11). Βαθμός ικανοποίησης από την ψηφιακή πλατφόρμα Webex

Επιπρόσθετα, ζητήθηκε από τους μαθητές του δείγματος να δηλώσουν τον βαθμό ικανοποίησής τους από την ψηφιακή πλατφόρμα Webex, η οποία αποτέλεσε το βασικό εργαλείο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Στο Γράφημα 6 φαίνονται οι απαντήσεις των μαθητών, οι οποίοι, στη συντριπτική πλειονότητά τους (90,5%, N=166), αξιολόγησε την πλατφόρμα με τους δύο χαμηλότερους βαθμούς της 4βαθμης κλίμακας, δηλώνοντας με αυτό τον τρόπο τη μικρή ικανοποίησή τους.

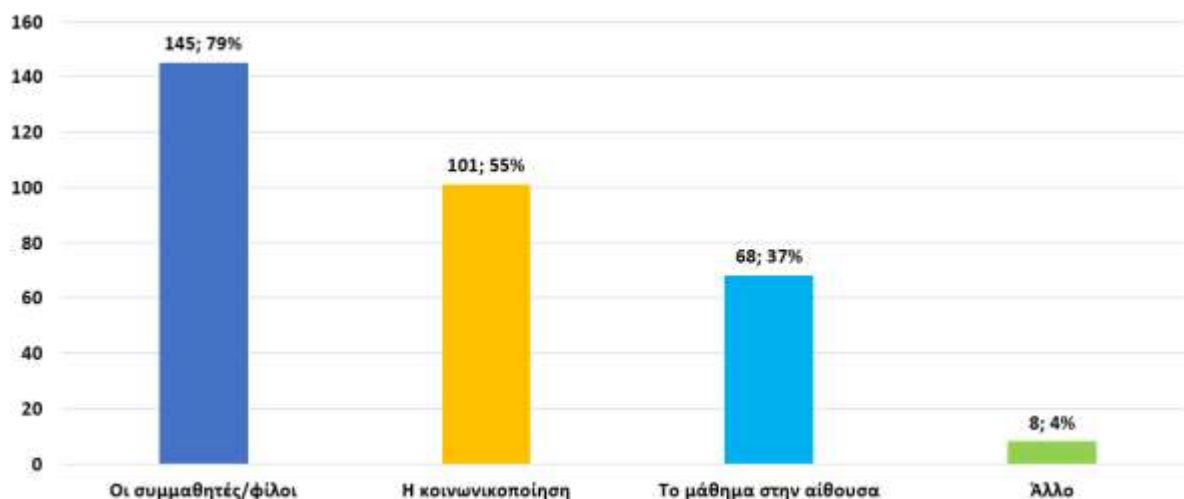
Γράφημα 6: Ικανοποίηση από την ψηφιακή πλατφόρμα Webex

2° Ερευνητικό ερώτημα: Επιπτώσεις της τηλεεκπαίδευσης στην ψυχοκοινωνική κατάσταση των μαθητών/τριών.

Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα απαντήθηκε μέσω των ερωτήσεων 13, 14, 15, 16 και 17. Χρησιμοποιήθηκε περιγραφική στατιστική για την αποτύπωση των συχνοτήτων και των αντίστοιχων ποσοστών, καθώς και ο στατιστικός έλεγχος χ^2 για τη διερεύνηση της συσχέτισης των δημογραφικών χαρακτηριστικών των μαθητών με την ψυχολογική τους κατάσταση.

2α (ερώτηση 13). Τι έλειψε στους μαθητές περισσότερο από το σχολείο τους;

Όπως φαίνεται στο Γράφημα 7, οι μαθητές δήλωσαν ότι τους έλειπαν περισσότερο οι συμμαθητές τους κατά την τηλεεκπαίδευση σε ποσοστό 79% (N=145), η κοινωνικοποίηση στο σχολείο σε ποσοστό 55% (N=101) και λιγότερο το μάθημα στο σχολείο με ποσοστό 37% (N=68).

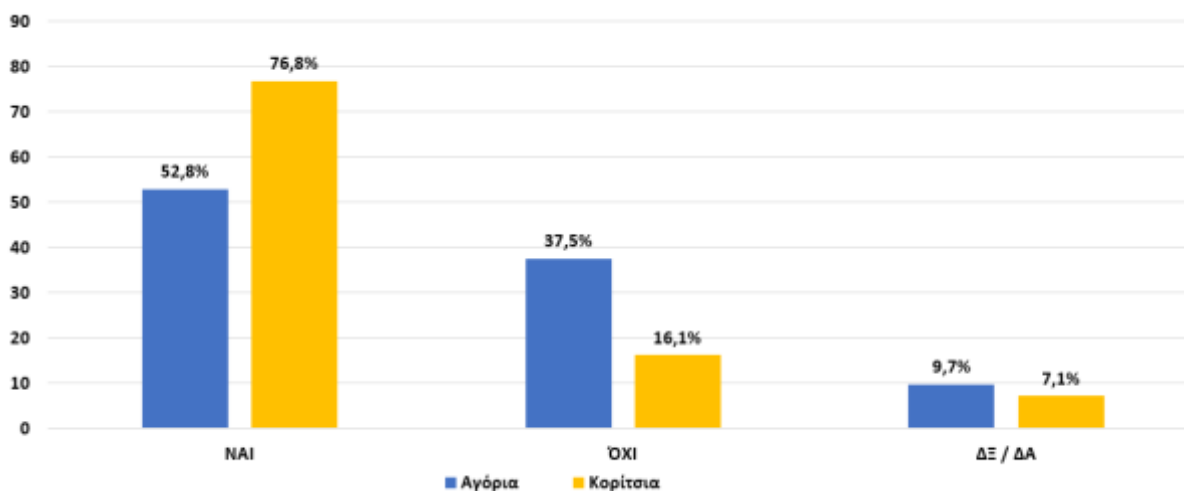

Γράφημα 7: Τι έλειψε περισσότερο στους μαθητές από το σχολείο

Επιπρόσθετα, οι μαθητές αναφέρθηκαν στην «εύκολη και αυθόρμητη συμμετοχή στην τάξη» και στην «αλληλεπίδραση με τους καθηγητές», καθώς και στο μάθημα της γυμναστικής.

2β (ερωτήσεις 14 & 16). Διατάραξη της ψυχολογίας των μαθητών και επίδραση χαρακτηριστικών του προφίλ τους

Στην ερώτηση 14 σχετικά με το αν διαταράχθηκε η ψυχολογία των μαθητών κατά τη διάρκεια της πανδημίας και της τηλεκπαίδευσης, το μεγαλύτερο ποσοστό (67%, N=124) απάντησε θετικά, ενώ αρνητικά απάντησε το 25% (N=45), με το υπόλοιπο 8% (N=15) να μην γνωρίζει ή να μην απαντά σχετικά. Εξετάστηκε, επίσης, τυχόν επίδραση του φύλου, του κύκλου της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Γυμνάσιο ή Λύκειο) και της περιοχής του σχολείου (αστική ή ημιαστική) στη διατάραξη της ψυχολογίας των μαθητών κατά τη διάρκεια της πανδημίας και της τηλεκπαίδευσης. Ο στατιστικός έλεγχος Chi-square έδειξε ότι υπάρχει σχέση μεταξύ φύλου και διατάραξης της ψυχολογίας των μαθητών ($\chi^2=12.34$, $df=2$, $p=0.002$), ενώ δεν αποτυπώνεται αντίστοιχη σχέση με τον κύκλο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ($p=0.500$) ή με την περιοχή του σχολείου ($p=0.857$). Στο Γράφημα 8 αποτυπώνεται πώς απαντήσαν τα αγόρια και τα κορίτσια στη σχετική ερώτηση.

Γράφημα 8: Διατάραξη της ψυχολογίας ανά φύλο

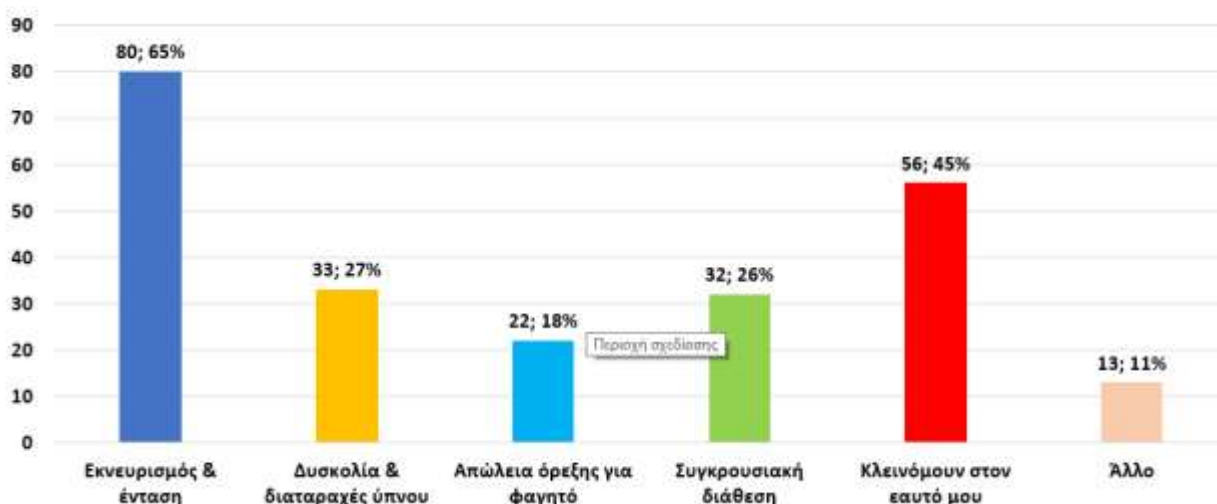
Όπως φαίνεται στο Γράφημα 8, το 76.8% των κοριτσιών απαντήσαν ΝΑΙ στη σχετική ερώτηση, σε αντιδιαστολή με το 52.% των αγοριών, ενώ ΟΧΙ απάντησε μόλις το 16.1% των κοριτσιών, σε σύγκριση με το 37.5% των αγοριών.

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι ένα πολύ μικρό ποσοστό των μαθητών (10.3%, N=19) ένιωσε την ανάγκη να αναζητήσει βοήθεια από υπηρεσίες ψυχικής υγείας και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, όπως έδειξαν οι σχετικές απαντήσεις στην ερώτηση 16 του ερωτηματολογίου.

2γ (ερώτηση 15). Τρόποι με τους οποίους διαταράχτηκε η ψυχολογία των μαθητών

Από τους μαθητές που δήλωσαν στην προηγούμενη ερώτηση ότι διαταράχτηκε η ψυχολογία τους, στο Γράφημα 9 φαίνεται ότι οι περισσότεροι βίωσαν κυρίως μεγαλύτερο εκνευρισμό και ένταση (65%, N=80), «κλείσιμο» στο εαυτό τους (45%, N=56) και σε μικρότερο, αλλά διόλου αμελητέο, βαθμό διαταραχές ύπνου (27%, N=33) και συγκρουσιακή διάθεση (26%, N=32).

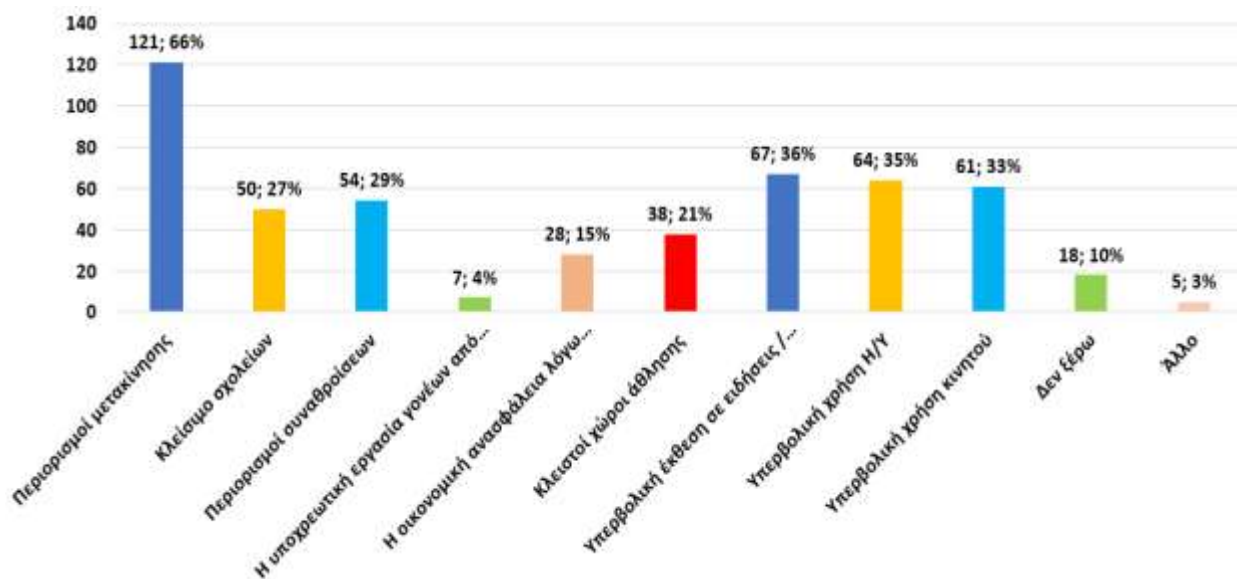
Συμπλήρωσαν, επίσης, ότι αισθάνονταν «δυστυχία, απόγνωση, βαριεστημάρα», βίωναν «καταθλιπτικά επεισόδια», τα οποία συνοδεύονταν από «ευαισθησία και συχνό κλάμα». Επίσης τους διακατείχε «κούραση και μονοτονία λόγω υπερβολικής χρήσης οθόνης και παρατεταμένου εγκλεισμού» και «έλλειψη διάθεσης για διάβασμα».

Γράφημα 9: Τρόποι με τους οποίους διαταράχτηκε η ψυχολογία των μαθητών

2δ (ερώτηση 17). Άλλοι παράγοντες επιβάρυνσης της ψυχολογίας κατά τη διάρκεια της πανδημίας

Υπήρξαν επιπλέον και ποικίλοι άλλοι παράγοντες επιβάρυνσης της ψυχολογίας των μαθητών, οι οποίοι αναζητήθηκαν και αποτυπώθηκαν στην έρευνα. Σημαντικότερος κρίνεται ο παράγοντας των περιορισμών στις μετακινήσεις (66%, N=121), χωρίς να παραγνωρίζονται και πολλοί άλλοι παράγοντες, οι οποίοι αποτυπώνονται στο Γράφημα 10. Αυτοί αφορούν την υπερβολική έκθεση σε ειδήσεις για τον Covid-19 και την εξέλιξη της πανδημίας, την υπερβολική χρήση Η/Υ και κινητού τηλεφώνου, τους περιορισμούς των συναθροίσεων, το κλείσιμο των σχολείων και των χώρων άθλησης, την οικονομική ανασφάλεια και την υποχρεωτική εργασία των γονέων από το σπίτι.

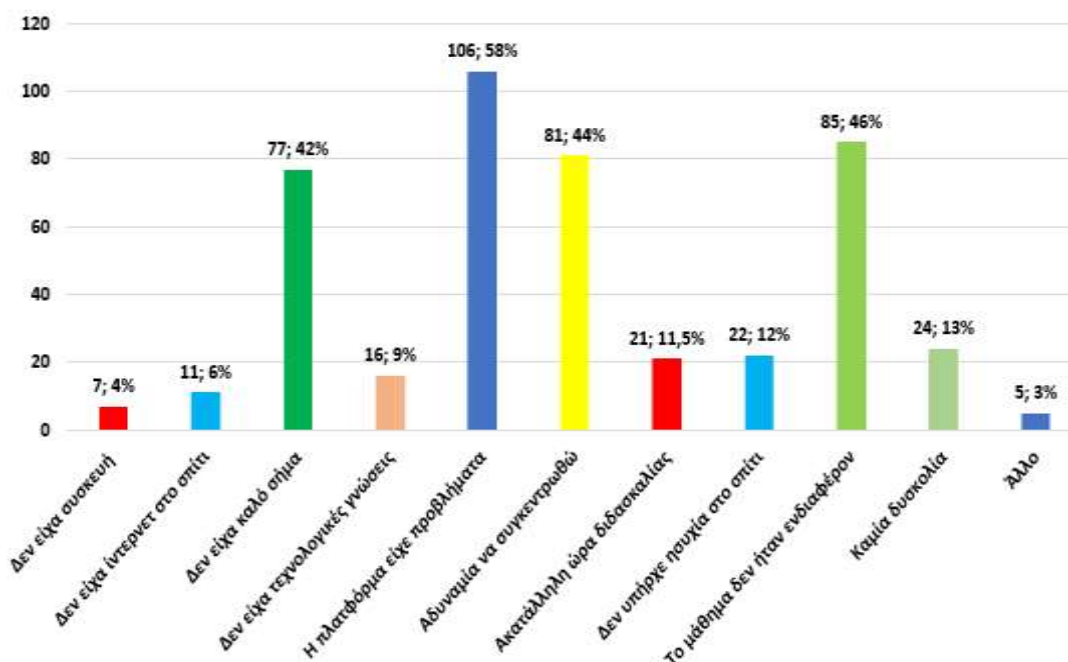
Γράφημα 10: Παράγοντες επιβάρυνσης ψυχολογίας των μαθητών

3^ο Ερευνητικό ερώτημα: Δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι μαθητές κατά τη διάρκεια της τηλεκπαίδευσης, καθώς και στην επανένταξή τους στο σχολείο

Το τρίτο ερευνητικό ερώτημα απαντήθηκε μέσω των ερωτήσεων 6, 18, 19, 20 και 21. Χρησιμοποιήθηκε περιγραφική στατιστική για την αποτύπωση των συχνοτήτων και των αντίστοιχων ποσοστών, καθώς και ο στατιστικός έλεγχος χ^2 για τη διερεύνηση της συσχέτισης των δημογραφικών χαρακτηριστικών των μαθητών με την επανένταξή τους στη σχολική πραγματικότητα.

3^α (ερώτηση 6). Δυσκολίες των μαθητών κατά την τηλεκπαίδευση

Στο Γράφημα 2 παρατίθενται οι βασικότερες δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι μαθητές κατά την τηλεκπαίδευση:

Γράφημα 2: Δυσκολίες των μαθητών κατά τη διάρκεια της τηλεκπαίδευσης

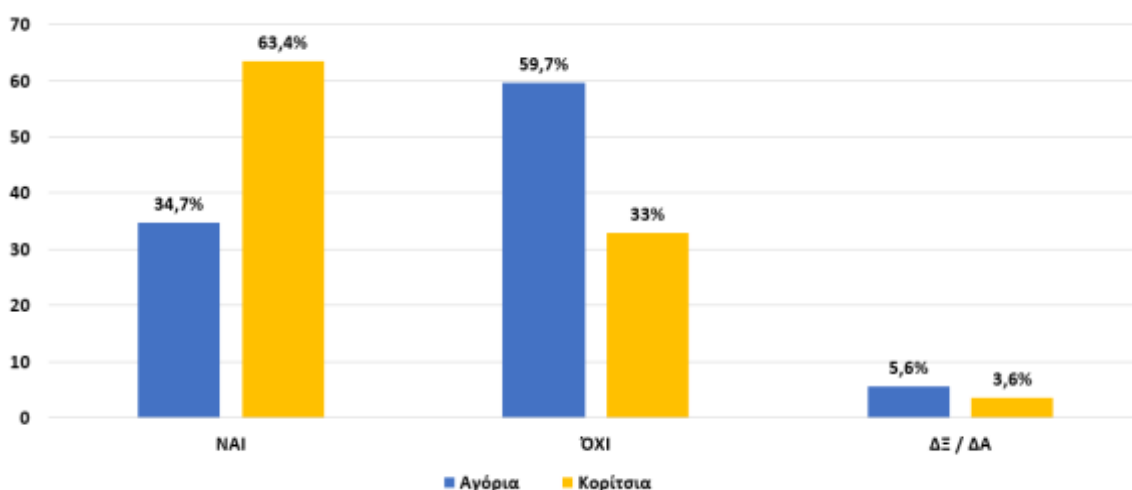
Οι βασικότερες δυσκολίες που συνάντησαν οι μαθητές αφορούσαν σε μεγάλο βαθμό τεχνικά ζητήματα, όπως τα προβλήματα της πλατφόρμας της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (58%, N=106) και της «αργής» σύνδεσής τους στο διαδίκτυο (42%, N=77). Επίσης, είναι υψηλό το ποσοστό των μαθητών που δηλώνει ότι αδυνατούσε να συγκεντρωθεί στο μάθημα μέσω του υπολογιστή (44%, N=81) και ότι γενικά το εξ αποστάσεως μάθημα δεν ήταν ενδιαφέρον (46%, N=85).

Επιπλέον, οι μαθητές πρόσθεσαν ότι «η οθόνη κούραζε τα μάτια» τους και ότι «η κλειστή κάμερα ορισμένων καθηγητών δυσχέραινε την κατανόηση του μαθήματος».

3B (ερώτηση 18). Επανένταξη των μαθητών στη σχολική καθημερινότητα μετά την τηλεκπαίδευση

Στη συνέχεια, οι μαθητές ερωτήθηκαν για το αν δυσκολεύτηκαν ή όχι κατά την επανένταξή τους στη σχολική πραγματικότητα μετά την τηλεκπαίδευση. Περισσότεροι από τους μισούς μαθητές (52%, N=96) απάντησαν ΝΑΙ, ότι αντιμετώπισαν δυσκολίες κατά την επανένταξή τους, το 44% (N=80) απάντησε ΟΧΙ, ότι δεν αντιμετώπισε δυσκολίες και ένα 4% (N=8) δεν απάντησε καθόλου.

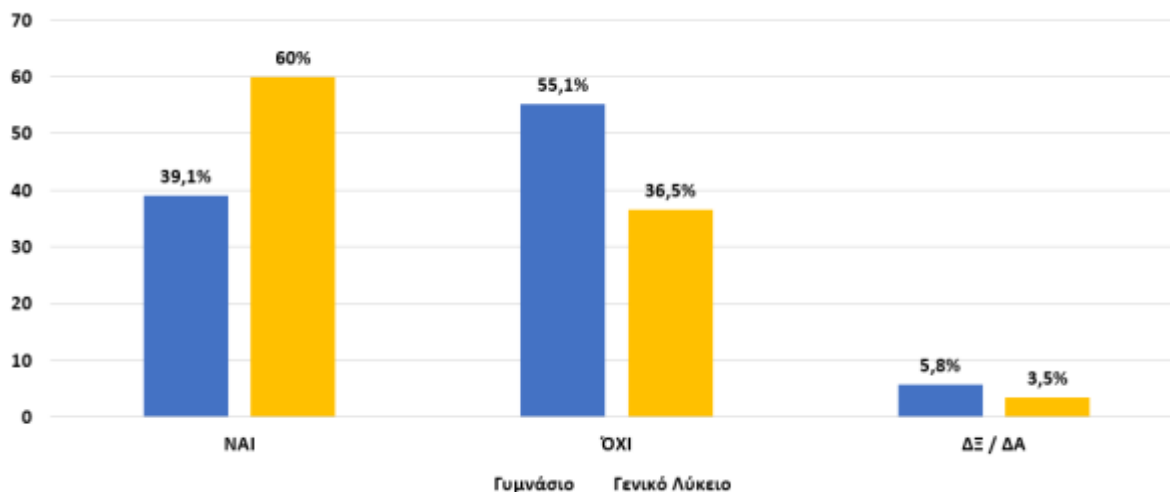
Διερευνήθηκε επίσης αν υπάρχει σχέση μεταξύ των χαρακτηριστικών του προφίλ των μαθητών και της ύπαρξης ή μη δυσκολιών κατά την επανένταξή τους. Τα αποτελέσματα των στατιστικών ελέγχων Chi-square έδειξαν ότι δεν υπάρχει σχετική επίδραση της περιοχής του σχολείου των μαθητών ($p=0.873$). Ωστόσο, φαίνεται ότι υπάρχει επίδραση, τόσο του φύλου ($\chi^2=14.48$, $df=2$, $p=0.001$), όσο και του κύκλου της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ($\chi^2=7.55$, $df=2$, $p=0.023$) στην επανένταξη των μαθητών. Πιο συγκεκριμένα, στο Γράφημα 11 φαίνεται ότι τα κορίτσια δυσκολεύτηκαν περισσότερο από τα αγόρια κατά την επανένταξή τους, καθώς το 63.4% των κοριτσιών απάντησε ΝΑΙ στη σχετική ερώτηση, σε αντιδιαστολή με μόλις το 34.7% των αγοριών. Αντίστοιχα, το 33% των κοριτσιών απάντησε ΟΧΙ, ενώ τα αγόρια απάντησαν ΟΧΙ σε ποσοστό 59.7%.

Γράφημα 11: Δυσκολία στην επανένταξη ανά φύλο

Επίσης, παρατηρείται ότι οι μαθητές του Λυκείου δυσκολεύτηκαν περισσότερο από τους μαθητές Γυμνασίου κατά την επανένταξή τους. Χαρακτηριστικό είναι ότι, όπως φαίνεται στο Γράφημα 12, το 60% (N=69) των μαθητών Λυκείου απάντησαν ότι δυσκολεύτηκαν στην επανένταξή τους στη σχολική πραγματικότητα, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στους μαθητές

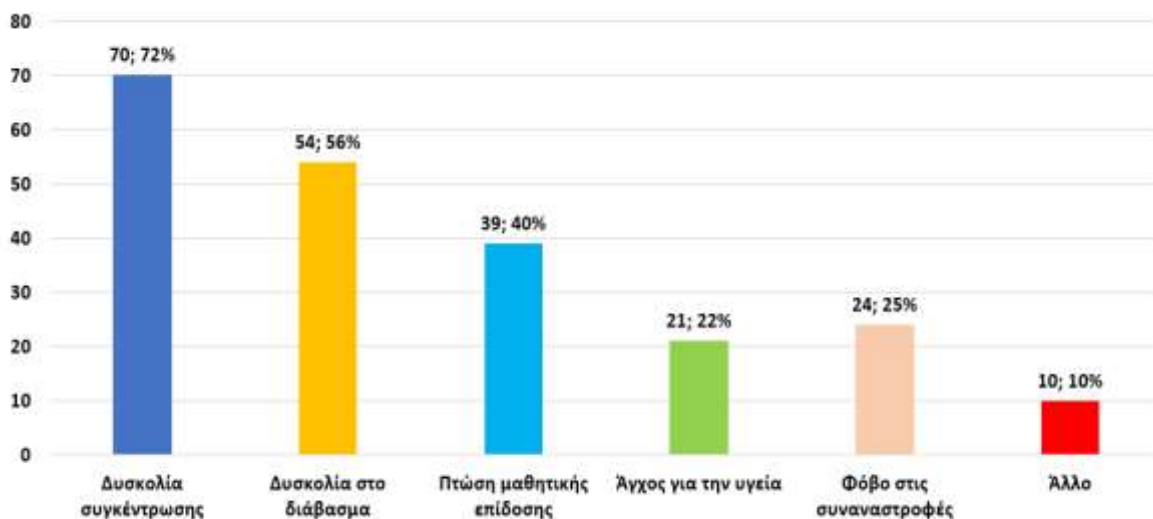
Γυμνασίου ήταν 39.1% (N=27). Αντίθετα, ΟΧΙ στη σχετική ερώτηση απάντησε το 39.5% (N=42) των μαθητών Λυκείου και το 55.1% (N=38) των μαθητών Γυμνασίου.

Γράφημα 12: Δυσκολία στην επανένταξη ανά κύκλο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

3γ (ερώτηση 19). Δυσκολίες κατά την επανένταξη των μαθητών

Όσοι μαθητές απαντήσαν ότι δυσκολεύτηκαν κατά την επανένταξή τους, ερωτήθηκαν αναφορικά με τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν, οι οποίες παρατίθενται στο Γράφημα 13. Παρατηρείται ότι οι δυσκολίες στη συγκέντρωση (72%, N=70) και το διάβασμα (56%, N=54) είναι οι μεγαλύτερες προκλήσεις που αντιμετώπισαν οι μαθητές. Σε πολλές περιπτώσεις, αυτό οδηγούσε και σε πτώση της μαθητικής τους επίδοσης (40%, N=39).

Γράφημα 13: Δυσκολίες κατά την επανένταξη

Επιπρόσθετες δυσκολίες που διατύπωσαν οι μαθητές στην επανένταξή τους είναι «ο μεγάλος φόρτος εργασίας απότομα», η «κούραση, αντικοινωνικότητα και η προσαρμογή στο ρυθμό της καθημερινής σχολικής ζωής» και η «υποχρεωτική χρήση μάσκας». Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε κάποιος μαθητής, «αισθανόμουν σαν να πήγαινα για πρώτη φορά σχολείο».

3δ (ερωτήσεις 20 & 21). Δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μαθητές μέχρι και σήμερα

Τέλος, οι μαθητές ερωτήθηκαν στην ερώτηση 20 αν εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν δυσκολίες στη σχολική, και όχι μόνο, ζωή τους σήμερα, κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας, 5-6 μήνες μετά την επαναλειτουργία των σχολείων χωρίς περιοριστικά μέτρα και τηλεκπαίδευση. Το ενθαρρυντικό είναι ότι στο μεγαλύτερο ποσοστό τους (73%, N=135) οι μαθητές δήλωσαν ότι δεν αντιμετωπίζουν δυσκολίες και μόλις ένα 16% (N=29) υποστήριξε ότι οι δυσκολίες επιμένουν. Ωστόσο, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει έως και σήμερα το μικρό αυτό δείγμα μαθητών, οι οποίες έχουν να κάνουν κυρίως με τη συγκέντρωσή τους στο διάβασμα και το μάθημα, την παρατεταμένη χρήση του κινητού τηλεφώνου, καθώς και την κοινωνική τους ζωή. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν απαντώντας στην ερώτηση 21:

«Η συγκέντρωση στο μάθημα είναι αρκετά δύσκολη, γιατί έχουμε συνηθίσει οι περισσότεροι να καθόμαστε στα κινητά μας, όταν κάναμε εξ αποστάσεως και δεν μας άρεσε το μάθημα»

«Ξοδεύω πολλές ώρες στο κινητό και δεν θέλω να διαβάσω»

«Αγχώνομαι πολύ και νιώθω ότι έχω κενά σε ορισμένα μαθήματα»

Αναφορικά με την κοινωνική τους ζωή:

«Νιώθω φόβο, αν και λιγότερο από πριν, για την υγεία μου και έχω χάσει την ικανότητα κοινωνικοποίησής μου»

«Άγχος για το παραμικρό, κρίσεις πανικού... Ακόμα είμαι κλεισμένη στο εαυτό μου και δεν έχω πολλούς φίλους/φίλες»

«Συνεχίζω να έχω προβλήματα, όταν έρχομαι σε επαφή με άλλα άτομα».

4^ο Ερευνητικό ερώτημα: Προτάσεις μαθητών για τη βελτίωση της τηλεκπαίδευσης

Το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα απαντήθηκε με την ερώτηση 12, η οποία είναι ανοικτού τύπου. Στις προτάσεις τους οι μαθητές/τριες δήλωσαν ότι πρέπει:

«να μειωθούν οι ώρες της τηλεκπαίδευσης γιατί οι μαθητές κουράζονται τόσο πολύ μπροστά στην οθόνη», να «βελτιωθεί η πλατφόρμα Webex» και ότι οι «καθηγητές πρέπει να βρουν τρόπους να κάνουν το μάθημα πιο διαδραστικό» για να «προσελκύουν το ενδιαφέρον των μαθητών».

Πρότειναν επίσης:

«να είναι ανοικτές οι κάμερες όλων των μαθητών για να μην χαζεύουν κατά στη διάρκεια του μαθήματος» και «να μην τους επιτρέπεται να γράφουν όλη την ώρα στο chat».

Τέλος, ζήτησαν:

«παροχή επιδομάτων με ποσά που ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα για την αγορά ηλεκτρονικών μέσων», καθώς και «τη βελτίωση των διαδικτυακών υποδομών και του internet».

Υπήρξαν, ωστόσο, και καθόλα απορριπτικές απόψεις για την τηλεκπαίδευση οι οποίες υποστήριξαν ότι:

«ήταν χάσιμο χρόνου», ότι «δεν έμαθε κανείς τίποτα», ότι «δημιουργήθηκαν πολλά κενά στα μαθήματα» και σε τελική ανάλυση «να μην γίνεται καθόλου, γιατί δεν μπορεί να βελτιωθεί».

Συμπεράσματα – Συζήτηση

Στην παρούσα έρευνα τέθηκαν συνολικά τέσσερα ερευνητικά ερωτήματα. Στο πρώτο ερευνητικό ερώτημα που διερεύνησε το πώς αντιμετώπισαν οι μαθητές/τριες την τηλεκπαίδευση περιελήφθησαν και άλλες παράμετροι, όπως οι απουσίες των μαθητών/τριών, ο βαθμός συμμετοχής τους στο διαδικτυακό μάθημα, ο φόρτος εργασίας τους, καθώς και ο βαθμός ικανοποίησής τους από την προσφερόμενη ηλεκτρονική πλατφόρμα (Webex). Αναλυτικότερα, η τακτική, με λίγες απουσίες παρακολούθηση των τηλεμαθημάτων, που καταγράφονται στις απαντήσεις των μαθητών/τριών, παράλληλα με τη μικρότερη έως μηδαμινή συμμετοχή των περισσοτέρων σε αυτά, είναι στοιχεία που συμφωνούν με τα πορίσματα της έρευνας του Συνηγόρου του πολίτη και της Unicef (2022), καθώς και των Moghli & Shuayb (2020). Η τακτική παρακολούθηση πιθανότατα συνδέεται με την εφαρμογή του καθημερινού ωρολογίου προγράμματος της δια ζώσης για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της τηλεκπαίδευσης και την καταχώριση των απουσιών σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία, χωρίς τροποποιήσεις. Αντίθετα, η μικρή συμμετοχή στα μαθήματα θα μπορούσε ίσως να αιτιολογηθεί από τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι μαθητές/τριες κατά την τηλεκπαίδευση και κατέγραψαν στις απαντήσεις τους στο δεύτερο και τρίτο ερευνητικό ερώτημα. Την υπάρχουσα επίσης βιβλιογραφία επιβεβαιώνουν τόσο η μείωση φόρτου εργασίας που αναφέρουν οι μαθητές (Συνήγορος του πολίτη και Unicef, 2022), όσο και η πολύ μικρή ικανοποίηση τους από την παρεχόμενη ψηφιακή πλατφόρμα, όσο και εν γένει από την τηλεκπαίδευση (Kornpitack & Sawmong, 2022; Moghli & Shuayb, 2020; Μπατζάνη, 2021; Τούντα, 2023). Δεδομένου ότι η ικανοποίηση από την τηλεκπαίδευση συνδέεται με την τεχνολογική ποιότητα, την ετοιμότητα και ικανότητα των μαθητών για εμπλοκή τους, την ευκολία πρόσβασης στην πλατφόρμα, το ελκυστικά σχεδιασμένο ηλεκτρονικό περιβάλλον (Taha, 2014; Ang, Jedi & Lohgheswary, 2021), σε συνδυασμό με τη μορφή του εκπαιδευτικού υλικού, την ετοιμότητα, την προαπαιτούμενη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, (Yiong, Sam & Wah, 2008; Vlachogianni & Tselios, 2022; Νικολαΐδου & Κώστας, 2021; Πάσσαρη, 2021), εύκολα γίνεται αντιληπτό γιατί η τηλεκπαίδευση, που εισήχθη στην ελληνική εκπαίδευση με τρόπο απότομο, ξαφνικό, χωρίς προηγούμενη εμπειρία, επιμόρφωση και υποστήριξη των εκπαιδευτικών, ελάχιστα ικανοποίησε τους μαθητές της δευτεροβάθμιας. Εν τούτοις, είναι σημαντικό ότι οι χωρίς προηγούμενη εμπειρία και επιμόρφωση καθηγητές τους συζήτησαν μαζί τους για την τηλεκπαίδευση και χρησιμοποίησαν ποικίλες διδακτικές πρακτικές και μεθόδους, προσπαθώντας να κρατήσουν τους μαθητές ενεργούς στη μαθησιακή διαδικασία και να καταστήσουν το διαδικτυακό μάθημα περισσότερο ενδιαφέρον.

Οι απαντήσεις που δόθηκαν στο πρώτο υποερώτημα του δεύτερου ερευνητικού ερωτήματος, που αφορούσε τις επιπτώσεις της τηλεκπαίδευσης στην ψυχοκοινωνική κατάσταση των συμμετεχόντων, επιβεβαιώνουν την ψυχολογική επιβάρυνση των συμμετεχόντων στην έρευνα κατά τη διάρκεια της τηλεκπαίδευσης και της καραντίνας. Η ευερεθιστότητα, η ένταση, η αποστασιοποίηση από φίλους και οικογένεια, η πλήξη, η κούραση από τις οθόνες και τον εγκλεισμό, η έλλειψη της όρεξης, η κατάθλιψη, η οικονομική ανασφάλεια, η απομόνωση από συγγενείς και φίλους, αλλά και η έλλειψη διάθεσης για διάβασμα συμφωνούν με τα πορίσματα άλλων σχετικών ερευνών (Bera, Souchon, Ladsous, Colin & Lopez-Castroman, 2022; de Freitas, Gaíva, Diogo & Bortolini, 2022; Marengo, Fabris, Longobardi & Settanni, 2022; Racine, Korczak & Madigan, 2020; Liu et al., 2020; Jiao et al., 2020; Korzinski, 2020; Walters et al., 2022;). Άξια παρατήρησης επίσης ευρήματα, που δεν καταγράφονται σε άλλες σχετικές έρευνες, είναι η ψυχολογική επιβάρυνση των

συμμετεχόντων από τον περιορισμό των μετακινήσεων, τις υπερβολικές ώρες της τηλεκπαίδευσης, τους κλειστούς χώρους άθλησης και την τηλεργασία των γονέων, που επέτειναν το αίσθημα του εγκλεισμού, την κόπωση, την έλλειψη εκτόνωσης και φόρτιζαν αρνητικά τις οικογενειακές σχέσεις.

Επιπλέον, οι απαντήσεις που δόθηκαν στο δεύτερο υποερώτημα του δεύτερου ερωτήματος έδειξαν συσχέτιση του φύλου με την ψυχολογική επιβάρυνση και τις δυσκολίες των μαθητών/τριών συμφωνώντας με τα πορίσματα των ερευνών που κατέγραψαν περισσότερη αγχώδη και καταθλιπτική συμπτωματολογία στα κορίτσια σε σχέση με τα αγόρια κατά τη διάρκεια της τηλεκπαίδευσης και της καραντίνας (Oosterhoff et al., 2020 ; Zhou et al., 2020). Ωστόσο, αντίθετα με την έρευνα των Zhou et al., (2020) η παρούσα έρευνα δεν έδειξε συσχέτιση του κύκλου της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και της περιοχής της σχολικής μονάδας με μεγαλύτερη ψυχολογική επιβάρυνση των μαθητών κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου.

Το τρίτο ερευνητικό ερώτημα αναλύεται επίσης σε δύο υποερωτήματα. Στο πρώτο, που αφορούσε τις δυσκολίες τους κατά την τηλεκπαίδευση, οι μαθητές/τριες απάντησαν επιβεβαιώνοντας τις έρευνες των Oyedotun (2020) και Garbe, Ogunlu, Logan & Cook (2020) ότι τα προβλήματα της πλατφόρμας και της σύνδεσης στο διαδίκτυο μαζί το ελλειμματικό ενδιαφέρον για την εξ αποστάσεως και την αδυναμία συγκέντρωσής τους στο ψηφιακό μάθημα ήταν οι κυριότερες δυσκολίες που αντιμετώπισαν. Οι μαθητές/τριες αισθάνθηκαν ιδιαίτερα την έλλειψη των φίλων, της αλληλεπίδρασης με τους καθηγητές, της επικοινωνίας, της άμεσης και αυθόρμητης συμμετοχής στη φυσική τάξη, αλλά και του μαθήματος της γυμναστικής, αναδεικνύοντας τον ρόλο του σχολείου στην κοινωνικοποίηση, στην ψυχική σωματική ευεξία των μαθητών.

Στο πρωτότυπο ερώτημα της έρευνας για τις δυσκολίες της επανένταξης στα σχολεία οι περισσότεροι από τους μισούς ερωτηθέντες (52%) απάντησαν πώς δυσκολεύτηκαν κατά την επάνοδό τους στο σχολείο. Λόγω της παρατεταμένης εφαρμογής της τηλεκπαίδευσης οι μαθητές εμφάνισαν δυσκολίες συγκέντρωσης στο μάθημα, στη μελέτη και στην προσπάθεια να ανταποκριθούν σε μεγαλύτερο φόρτο εργασίας σε σχέση με την τηλεκπαίδευση, με αποτέλεσμα να παρατηρηθεί κόπωση και πτώση της μαθητικής τους επίδοσης. Φαίνεται επίσης ότι αρκετοί από αυτούς εμφάνισαν φόβο στις συναναστροφές τους, άγχος για την υγεία τους και έλλειμμα κοινωνικότητας, ενώ ενδιαφέρον εύρημα συνιστά η δυσκολία που δημιουργήσε σε κάποιους μαθητές η υποχρεωτική χρήση της μάσκας μετά το άνοιγμα των σχολείων.

Επιπλέον, στα πρωτότυπα αλλά και ενθαρρυντικά ταυτόχρονα στοιχεία της έρευνας, που δεν καταγράφονται σε άλλες έρευνες, ανήκουν τα πορίσματα που δείχνουν ότι 5-6 μήνες μετά την επαναλειτουργία των σχολείων χωρίς περιοριστικά μέτρα οι περισσότεροι μαθητές (73%) είχαν ξεπεράσει τις αρχικές δυσκολίες και είχαν πλήρως επανενταχθεί στη σχολική ζωή. Ωστόσο, ένα μικρό ποσοστό (16%) αντιμετωπίζει ακόμα δυσκολίες που εμμένουν και αφορούν τη συγκέντρωση στο μάθημα και τη μελέτη, την εξάρτηση από το κινητό τηλέφωνο, το παρατεταμένο άγχος, τον φόβο για την υγεία και το έλλειμμα κοινωνικότητας.

Ωστόσο, στο δεύτερο υποερώτημα του τρίτου ερευνητικού ερωτήματος αναδείχθηκε συσχέτιση του φύλου και της σχολικής βαθμίδας των μαθητών/τριών με τις δυσκολίες επανόδου με τα κορίτσια και τους μαθητές του λυκείου να αντιμετωπίζουν τις περισσότερες δυσκολίες επανένταξης. Οι δυσκολίες επανένταξης των κοριτσιών θα μπορούσαν ίσως να ερμηνευτούν ως επακόλουθο των μεγαλύτερων δυσκολιών που αντιμετώπισαν κατά τη

δύσκολη αυτή περίοδο σε σχέση με τα αγόρια, ενώ η αρνητική επίδραση τηλεεκπαίδευσης και καραντίνας στη μαθησιακή πορεία των μαθητών/τριών δημιούργησε περισσότερες δυσκολίες επανένταξης στους μαθητές του Λυκείου, που φοιτούσαν σε έναν πολύ πιο δύσκολο και απαιτητικό κύκλο εκπαίδευσης από αυτόν του Γυμνασίου.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες ήταν και οι προτάσεις των μαθητών/τριών για τη βελτίωση της τηλεεκπαίδευσης ως απάντηση στο τέταρτο ερώτημα. Η πρόταση για πιο ενδιαφέρον και διαδραστικό μάθημα συνδέεται ίσως με την ελλιπή έως ανύπαρκτη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση και την έλλειψη ικανοποίησης των μαθητών από την προσφερόμενη από το Υπουργείο Παιδείας ψηφιακή πλατφόρμα (Kornritack & Sawmong, 2022; Moghli & Shuayd, 2020; Μπατζάνη, 2021; Τούντα, 2023). Οι προτάσεις για μείωση των ωρών της τηλεεκπαίδευσης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση λόγω κούρασης από την πολύωρη χρήση της οθόνης και η παροχή κρατικού επιδόματος για την αγορά ψηφιακών μέσων από τις οικογένειες δεν απαντούν σε άλλες έρευνες. Η επιθυμία τους για μείωση των ωρών στην τηλεεκπαίδευση σχετίζεται πιθανώς με την παρατεταμένη αναστολή της λειτουργίας των σχολικών μονάδων και την πολύμηνη εφαρμογή της, αλλά και τη μεταφορά του ωρολογίου προγράμματος της δια ζώσης στην εξ αποστάσεως που υιοθετήθηκε στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Παράλληλα η πρόταση για την παροχή επιδόματος για αγορά ψηφιακών μέσων αναδεικνύει τις δυσκολίες πολλών οικογενειών να ανταποκριθούν στις ψηφιακές απαιτήσεις της τηλεεκπαίδευσης (de Freitas, Gaíva, Diogo & Bortolini, 2022; Marengo, Fabris, Longobardi & Settanni, 2022; Walters, Simkiss, Snowden & Gray, 2022). Η πρόταση για ανοιχτές κάμερες κατά τη διάρκεια των τηλεμαθημάτων αποτελεί ενδιαφέρουσα επισήμανση από την πλευρά των μαθητών, που αναγνωρίζουν και τον δικό τους ρόλο στις δυσκολίες που αντιμετώπισαν στα τηλεμαθήματα.

Τέλος, η απορριπτική στάση ορισμένων μαθητών απέναντι στην τηλεεκπαίδευση, έχει καταγραφεί και στην έρευνα του Συνηγόρου του πολίτη και της Unicef(2022) και σχετίζεται με την έλλειψη ικανοποίησης πολλών μαθητών/τριών από αυτήν, την αδυναμία δέσμευσής τους και τα γνωστικά «κενά» που τους δημιούργησε, στοιχεία που συμφωνούν με τα πορίσματα των ερευνών των Walters et al (2022) και Sintema (2020).

Περιορισμοί - Προτάσεις

Η έρευνα παρουσιάζει περιορισμούς που θα πρέπει να αξιολογηθούν από μελλοντικούς ερευνητές. Λόγω του περιορισμένου χρονικού ορίου της έρευνας, επιλέχθηκαν για τη διενέργειά της σχολικές μονάδες εύκολα και άμεσα προσβάσιμες στους ερευνητές. Επιπλέον, το μικρό δείγμα της έρευνας δεν μπορεί να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού των μαθητών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του νομού Μεσσηνίας. Ωστόσο, τα πορίσματα της έρευνας μπορούν να αποτελέσουν μια θεωρητική και ερευνητική βάση για τα ελληνικά ερευνητικά δεδομένα, που αναφέρονται στις συνέπειες της τηλεεκπαίδευσης και της πανδημίας του Covid-19 στην ψυχική υγεία και μαθησιακή πορεία του μαθητικού πληθυσμού της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Συνεπώς, επόμενες έρευνες μπορούν να διευρύνουν το δείγμα, ιδίως από την πλευρά των μαθητών του Γυμνασίου, που ήταν λιγότεροι σε αυτήν την έρευνα, να εντάξουν στο δείγμα τους μαθητές σχολικών μονάδων αγροτικών περιοχών επιτρέποντας με αυτόν τον τρόπο περισσότερο ασφαλείς γενικεύσεις των πορισμάτων τους στον γενικό πληθυσμό. Επίσης, οι ενδιαφέρουσες προτάσεις των μαθητών για βελτίωση της τηλεεκπαίδευσης σε πιθανή μελλοντική χρήση της, θα μπορούσαν στο μέλλον να αξιοποιηθούν και αξιολογηθούν επικουρικά από τους αρμόδιους χάραξης της

εκπαιδευτικής πολιτικής. Επιπλέον, ιδιαίτερο ερευνητικό πεδίο της παρούσας έρευνας, πρόσφορο για μελλοντικούς ερευνητές, συνιστά η διερεύνηση των δυσκολιών που αντιμετώπισαν οι μαθητές της δευτεροβάθμιας με την επάνοδό τους στη σχολική πραγματικότητα μετά το πέρας της τηλεκπαίδευσης και της πανδημίας. Μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να εξετάσουν περισσότερο, αν κάποιες από αυτές τις δυσκολίες επανένταξης αντιστέκονται και παραμένουν, καθώς απομακρυνόμαστε χρονικά από την περίοδο της τηλεκπαίδευσης και της πανδημίας του Covid-19 και να ερευνηθούν οι αιτίες και το διάστημα αντίστασής τους στον χρόνο.

Αναφορές

- Ang, W., Jedi, A., & Lohgheswary, N. (2021). Factors affecting the acceptance of open learning as e-learning platform by technical course students. *Journal of Engineering Science and Technology*, 16(2), 903-918.
- BAKIRCI, H., URHAN, B., BÜLBÜL, S., & İLHAN, R. (2023). Teachers' Opinions on Students' Adaptation to School after the COVID-19 Pandemic. *International e-Journal of Educational Studies*, 7(13), 107-121. Teachers' Opinions on Students' Adaptation to School after the COVID-19 Pandemic. *International e-Journal of Educational Studies*, 7(13), 107-121.
- Bawa'aneh, MS (2021). Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 στα δημόσια σχολεία των ΗΑΕ: Ικανοποίηση μαθητών, στάσεις και προκλήσεις. Σύγχρονη Εκπαιδευτική Τεχνολογία, 13 (3).
- Bera, L., Souchon, M., Ladsous, A., Colin, V., & Lopez-Castroman, J. (2022). Emotional and behavioral impact of the COVID-19 epidemic in adolescents. *Current psychiatry reports*, 24(1), 37-46.
- Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., et al. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *Lancet* 395, 912–920. doi: 10.1016/S0140-6736(20)30460-8
- Davis, C. R., Grooms, J., Ortega, A., Rubalcaba, J. A. A., & Vargas, E. (2021). Distance learning and parental mental health during COVID-19. *Educational Researcher*, 50(1), 61-64.
- de Freitas, B. H. B. M., Gaíva, M. A. M., Diogo, P. M. J., & Bortolini, J. (2022). Relationship between Lifestyle and Self-Reported Smartphone Addiction in adolescents in the COVID-19 pandemic: A mixed-methods study. *Journal of Pediatric Nursing*, 65, 82-90.
- Garbe, A., Ogurlu, U., Logan, N., & Cook, P. (2020). COVID-19 and remote learning: Experiences of parents with children during the pandemic. *American Journal of Qualitative Research*, 4(3), 45-65.
- Giannopoulou, I., Strouthos, M., Smith, P., Dikaiakou, A., Galanopoulou, V., & Yule, W. (2006). Post-traumatic stress reactions of children and adolescents exposed to the Athens 1999 earthquake. *European Psychiatry*, 21(3), 160–166
- Guessoum, S. B., Lachal, J., Radjack, R., Carretier, E., Minassian, S., Benoit, L., & Moro, M. R. (2020). Adolescent psychiatric disorders during the COVID-19 pandemic and lockdown. *Psychiatry research*, 291, 113264.
- Jiao, W. Y., Wang, L. N., Liu, J., Fang, S. F., Jiao, F. Y., Pettoello - Mantovani, M., & Somekh, E. (2020). Behavioral and emotional disorders in children during the COVID-19 epidemic. *The Journal of pediatrics*, 221, 264-266.
- Kar, S., & Kar, A. (2023). Schools and students' preparedness on reopening and adaptation during and after the pandemic: A cross-sectional review of schools of a city in Eastern India. *Clinical Epidemiology and Global Health*, 101361.
- Kornpitack, P., & Sawmong, S. (2022). Empirical analysis of factors influencing student satisfaction with online learning systems during the COVID-19 pandemic in Thailand. *Heliyon*, 8(3).
- Korzinski, D. (2020). Kids and COVID-19: Canadian Children Are Done With School From Home, Fear Falling Behind, and Miss Their Friends. *Angus Reid Institute*.

- Kronenberg, M. E., Hansel, T. E., Brennan, A. M., Osofsky, H. J., Osofsky, J. D., & Lawrason, B. (2010). Children of Katrina: Lessons learned about post disaster symptoms and recovery patterns. *Child Development, 81*(4), 1241–1259. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01465.x>
- Lee, J. (2020). Mental health effects of school closures during COVID-19. *The Lancet Child & Adolescent Health, 4*(6), 421.
- Liu, S., Liu, Y., & Liu, Y. (2020). Somatic symptoms and concern regarding COVID-19 among Chinese college and primary school students: A cross-sectional survey. *Psychiatry research, 289*, 113070.
- Loades, M. E., Chatburn, E., Higson-Sweeney, N., Reynolds, S., Shafran, R., Brigden, A., ... & Crawley, E. (2020). Rapid systematic review: the impact of social isolation and loneliness on the mental health of children and adolescents in the context of COVID-19. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 59*(11), 1218-1239.
- Mack, A., Choffnes, E. R., & Relman, D. A. (Eds.). (2010). *The domestic and international impacts of the 2009-H1N1 influenza a pandemic: global challenges, global solutions: workshop summary*. National Academies Press.
- Magklara, K., Lazaratou, H., Barbouni, A., Poulas, K., Farsalinos, K., & Coronavirus Greece Research Group. (2020). Impact of COVID-19 pandemic and lockdown measures on mental health of children and adolescents in Greece. *MedRxiv*, 2020-10.
- Marengo, D., Fabris, M. A., Longobardi, C., & Settanni, M. (2022). Smartphone and social media use contributed to individual tendencies towards social media addiction in Italian adolescents during the COVID-19 pandemic. *Addictive behaviors, 126*, 107204.
- Miller, M. A., Viboud, C., Balinska, M., & Simonsen, L. (2009). The signature features of influenza pandemics—implications for policy. *New England Journal of Medicine, 360*(25), 2595-2598.
- Moghli, M. A., & Shuayb, M. (2020). Education under Covid-19 lockdown: Reflections from teachers, students & parents. *Social Sciences and Humanities Research Council of Canada: Ottawa, ON, Canada*.
- Oosterhoff, B., Palmer, C. A., Wilson, J., & Shook, N. (2020). Adolescents' motivations to engage in social distancing during the COVID-19 pandemic: associations with mental and social health. *Journal of Adolescent Health, 67*(2), 179-185.
- Orgilés, M., Morales, A., Delvecchio, E., Francisco, R., Mazzeschi, C., Pedro, M., & Espada, J. P. (2021). Coping behaviors and psychological disturbances in youth affected by the COVID-19 health crisis. *Frontiers in Psychology, 12*, 565657.
- Oyedotun, T. D. (2020). Sudden change of pedagogy in education driven by COVID-19: Perspectives and evaluation from a developing country. *Research in Globalization, 2*, 100029.
- Paudel, P. (2021). Online education: Benefits, challenges and strategies during and after COVID-19 in higher education. *International Journal on Studies in Education (IJonSE), 3*(2).
- Racine, N., Korczak, D. J., & Madigan, S. (2020). Evidence suggests children are being left behind in COVID-19 mental health research. *European child & adolescent psychiatry, 1-2*.
- Reshi, I. A. (2023). COVID-19 Pandemic and Teaching and Learning: A Literature Review. *MORFAI JOURNAL, 2*(4), 820-826.
- Reshi, I. A. (2023). COVID-19 Pandemic and Teaching and Learning: A Literature Review. *MORFAI JOURNAL, 2*(4), 820-826.
- Schwartz, K. D., Exner-Cortens, D., McMorris, C. A., Makarenko, E., Arnold, P., Van Bavel, M., ... & Canfield, R. (2021). COVID-19 and student well-being: Stress and mental health during return-to-school. *Canadian journal of school psychology, 36*(2), 166-185.
- Sintema, E. J. (2020). Effect of COVID-19 on the performance of grade 12 students: Implications for STEM education. *EURASIA Journal of mathematics, science and technology education, 16*(7), em1851.
- Sprang, G., & Silman, M. (2013). Posttraumatic stress disorder in parents and youth after health-related disasters. *Disaster medicine and public health preparedness, 7*(1), 105-110.
- Stavridou, A., Stergiopoulou, A. A., Panagouli, E., Mesiris, G., Thirios, A., Mougiakos, T., ... & Tsitsika, A. (2020). Psychosocial consequences of COVID-19 in children, adolescents and young adults: a systematic review. *Psychiatry and Clinical Neurosciences, 74*(11), 615.

- van Hoorn, J., Fuligni, A. J., Crone, E. A., & Galvan, A. (2016). Peer influence effects on risk-taking and prosocial decision-making in adolescence: Insights from neuroimaging studies. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 10, 59-64.
- Van Lancker, W., & Parolin, Z. (2020). COVID-19, school closures, and child poverty: a social crisis in the making. *The Lancet Public Health*, 5(5), e243-e244.
- Vlachogianni, P., & Tselios, N. (2022). Investigating the impact of personality traits on perceived usability evaluation of e-learning platforms. *Interactive Technology and Smart Education*, 19(2), 202-221
- Walters, T., Simkiss, N. J., Snowden, R. J., & Gray, N. S. (2022). Secondary school students' perception of the online teaching experience during COVID-19: The impact on mental wellbeing and specific learning difficulties. *British Journal of Educational Psychology*, 92(3), 843-860.
- Woods, C. R., & Abramson, J. S. (2005). The next influenza pandemic: will we be ready to care for our children?. *The Journal of Pediatrics*, 147(2), 147-155.
- World Health Organization. (2020). World Health Organization Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19. WHO, march.
- Yates, A., Starkey, L., Egerton, B., & Flueggen, F. (2021). High school students' experience of online learning during Covid-19: the influence of technology and pedagogy. *Technology, Pedagogy and Education*, 30(1), 59-73.
- Yiong, B. L. C., Sam, H. K., & Wah, T. K. (2008). Acceptance of e-learning among distance learners: A Malaysian perspective. In Proceedings: Ascilite Conference.
- Zhou, S. J., Zhang, L. G., Wang, L. L., Guo, Z. C., Wang, J. Q., Chen, J. C., ... & Chen, J. X. (2020). Prevalence and socio-demographic correlates of psychological health problems in Chinese adolescents during the outbreak of COVID-19. *European child & adolescent psychiatry*, 29, 749-758.
- Μπατζάνη, Δ. (2021). Η αλληλεπίδραση διδάσκοντος-διδασκομένων κατά τη διάρκεια σύγχρονης τηλεκπαίδευσης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, σε περίοδο πανδημίας COVID-19
- Νικολαΐδου, Ν., & Κώστας, Α. (2021). Ετοιμότητα Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για Επείγουσα Διαδικτυακή Διδασκαλία εν μέσω Πανδημίας: Απόψεις Εκπαιδευτικών Ν. Θεσσαλονίκης. Συνέδρια της Ελληνικής Επιστημονικής Ένωσης Τεχνολογιών Πληροφορίας & Επικοινωνιών στην Εκπαίδευση, 82-89
- Πάσσαρη, Ο. (2021). Από το e-learning στο mobile learning: ζητήματα εκπαιδευτικού σχεδιασμού, εκπαιδευτικού υλικού και τεχνολογιών
- Συνήγορος του Πολίτη & Unicef. (2022). Οι επιπτώσεις των περιοριστικών μέτρων Covid-19 στα δικαιώματα του Παιδιού. Ανακτήθηκε στις 1/8/2023 από <https://www.unicef.org/greece/%CE%B5%CE%BA%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%BF%CE%B9-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%80%CF%84%CF%8E%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%BC%CE%AD%CF%84%CF%81%CF%89%CE%BD-covid-19-%CF%83%CF%84%CE%B1-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BF%CF%8D>
- ΤΟΥΝΤΑ, Δ. (2023). Χαρακτηριστικά προσωπικότητας και επίδραση στην αποδοχή της τηλεκπαίδευσης: διερεύνηση σε μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Παράρτημα

Ερωτηματολόγιο:

Συνέπειες της τηλεκπαίδευσης και της πανδημίας του Covid-19 στους μαθητές
Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

1. Σε ποια τάξη πας;
  1. Α' Γυμνασίου
  2. Β' Γυμνασίου
  3. Γ' Γυμνασίου
  4. Α' Λυκείου
  5. Β' Λυκείου
  6. Γ' Λυκείου

2. Το σχολείο σου βρίσκεται σε περιοχή:
  1. Αστική
  2. Ημιαστική
  3. Αγροτική

3. Ποιο είναι το φύλο σου;
  1. Αγόρι
  2. Κορίτσι

4. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας ποιο ήταν το εργασιακό καθεστώς των γονέων σου;
  1. Τηλεργασία
  2. Δια ζώσης εργασία
  3. Αναστολή εργασίας
  4. Μη απασχολούμενος
  5. Άλλο (παρακαλώ εξηγήστε)

.....

5. Κατά τη διάρκεια της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, είχες κάνει απουσίες;
  1. Καμία
  2. Λίγες (έως 10)
  3. Αρκετές (11 - 20)
  4. Πολλές (πάνω από 20)
  5. Δεν έχω παρακολουθήσει κανένα μάθημα

6. Ποιες δυσκολίες αντιμετώπισες με την εξ αποστάσεως εκπαίδευση; (μπορείς να επιλέξεις περισσότερες από μία απαντήσεις)

1. Δεν είχα συσκευή να συνδεθώ
2. Δεν είχα ίντερνετ στο σπίτι
3. Είχα ίντερνετ αλλά δεν είχα καλό σήμα
4. Δεν είχα τις απαραίτητες τεχνολογικές γνώσεις
5. Η πλατφόρμα είχε προβλήματα
6. Αδυναμία να συγκεντρωθώ στο μάθημα
7. Η ώρα διδασκαλίας δεν ήταν κατάλληλη
8. Δεν υπήρχε χώρος με ησυχία στο σπίτι
9. Το μάθημα δεν γίνονταν με ενδιαφέροντα τρόπο
10. Δεν αντιμετώπισα καμία δυσκολία
11. Άλλο (παρακαλώ εξηγήστε)

.....

7. Σου δόθηκε η ευκαιρία να συμμετέχεις σε διάλογο και να εκφράσεις τη γνώμη σου για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση; (μπορείς να επιλέξεις περισσότερες από μία απαντήσεις)

1. Ναι, μέσω διαβούλευσης με το Υπουργείο Παιδείας
2. Ναι, συζήτησα με τους καθηγητές του σχολείου μου
3. Ναι, μέσω των πενταμελών ή/και των δεκαπενταμελών συμβουλίων
4. Ναι, συμμετείχα σε πλατφόρμες διαλόγου για το θέμα
5. Ναι, μέσω του Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων του σχολείου μου
6. Άλλο (παρακαλώ εξηγήστε)

.....

8. Ποια από τα παρακάτω χρησιμοποίησαν οι καθηγητές για να προσαρμόσουν τη διδακτέα ύλη στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση; (μπορείς να επιλέξεις περισσότερες από μία απαντήσεις)

1. Διαδραστική διδασκαλία με ερωταπαντήσεις
  2. Παρουσιάσεις
  3. Ομαδικές εργασίες
  4. Online ερωτηματολόγια
  5. Οπτικοακουστικό υλικό
  6. Κανένα από τα παραπάνω
  7. Άλλο (παρακαλώ εξηγήστε)
- .....

9. Συγκριτικά με τη φυσική παρουσία στο σχολείο, κατά τη διάρκεια της αποστάσεως εκπαίδευσης συμμετείχες στο μάθημα...;

1. Καθόλου	☐
2. Λιγότερο	☐
3. Εξίσου	☐
4. Περισσότερο	☐
5. Πολύ περισσότερο	☐

10. Συγκριτικά με τη φυσική παρουσία στο σχολείο, κατά τη διάρκεια της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, υπήρξε κάποια αλλαγή στον φόρτο εργασίας;

1. Έχει μειωθεί	☐
2. Είναι ο ίδιος	☐
3. Έχει αυξηθεί	☐

11. Πόσο ικανοποιημένος ήσουν από την online πλατφόρμα Webex;

1. Καθόλου	☐
2. Αρκετά	☐
3. Πολύ	☐
4. Πάρα πολύ	☐

12. Τι θα άλλαζες στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση και τι θα πρότεινες να βελτιωθεί;

.....

.....

.....

13. Τι σου έλειψε περισσότερο από το μάθημα στο σχολείο; (μπορείς να επιλέξεις περισσότερες από μία απαντήσεις)

1. Οι συμμαθητές/φίλοι μου	☐
2. Η κοινωνικοποίηση εκτός σπιτιού	☐
3. Η παράδοση του μαθήματος εντός αίθουσας	☐
4. Άλλο (παρακαλώ εξηγήστε)	☐

.....

14. Θεωρείτε ότι κατά το περασμένο διάστημα της πανδημίας επιβαρύνθηκε η ψυχολογία σας;

- 1. Ναι
- 2. Όχι
- 3. Δεν ξέρω / Δεν απαντώ

15. Αν ναι, με ποιον τρόπο; (μπορείς να επιλέξεις περισσότερες από μία απαντήσεις)

- 1. Περισσότερος εκνευρισμός και ένταση
  - 2. Δυσκολία και διαταραχές στον ύπνο
  - 3. Απώλεια όρεξης για φαγητό
  - 4. Εμφάνιση συγκρουσιακής διάθεσης
  - 5. Κλεινόμεν στον εαυτό μου
  - 6. Άλλο (παρακαλώ εξηγήστε)
- .....

16. Αισθανθήκατε την ανάγκη να ζητήσετε βοήθεια από υπηρεσίες ψυχικής υγείας και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης κατά το προηγούμενο διάστημα της πανδημίας;

- 1. Ναι
- 2. Όχι
- 3. Δεν ξέρω / Δεν απαντώ

17. Ποια από τα παρακάτω επιβάρυνε περισσότερο την ψυχική σας υγεία; (μπορείς να επιλέξεις περισσότερες από μία απαντήσεις)

- 1. Οι περιορισμοί μετακίνησης και ο αναγκαστικός περιορισμός στο σπίτι
  - 2. Το κλείσιμο σχολείων
  - 3. Οι περιορισμοί στις συναθροίσεις
  - 4. Η υποχρεωτική εργασία των γονιών από το σπίτι
  - 5. Η οικονομική ανασφάλεια που δημιουργήθηκε ως συνέπεια της πανδημίας
  - 6. Οι κλειστοί χώροι άθλησης
  - 7. Η υπερβολική έκθεση σε ειδήσεις, εικόνες και πληροφορίες σχετικά με την πανδημία
  - 8. Υπερβολική χρήση Η/Υ
  - 9. Υπερβολική χρήση κινητού
  - 10. Δεν ξέρω
  - 11. Άλλο (παρακαλώ εξηγήστε)
- .....

18. Μετά το τέλος της καραντίνας και την επάνοδο στο σχολείο αντιμετωπίσατε δυσκολίες στην επανένταξή σας στη σχολική πραγματικότητα;

- 1. Ναι
- 2. Όχι
- 3. Δεν ξέρω / Δεν απαντώ

19. Αν ναι, ποιες ήταν αυτές; (μπορείς να επιλέξεις περισσότερες από μία απαντήσεις)

- 1. Δυσκολευόμουν να συγκεντρωθώ
- 2. Δυσκολευόμουν να διαβάσω
- 3. Είχα πτώση στη μαθητική μου επίδοση
- 4. Ένωθα άγχος για την υγεία μου
- 5. Ένωθα φόβο στις επαφές μου με φίλους και συμμαθητές
- 6. Άλλο (παρακαλώ εξηγήστε)

.....

20. Σήμερα, μετά από τόσο καιρό, εξακολουθείτε να αντιμετωπίζετε τις ίδιες δυσκολίες;

- 1. Ναι
- 2. Όχι
- 3. Δεν ξέρω / Δεν απαντώ

21. Αν ναι, ποιες; (παρακαλώ εξηγήστε)

.....

.....

.....